

अुतावळेपण आणि सावकाशी

गंधार आपले प्रत्येक काम सफलतापूर्वक करी, परन्तु त्याचा शेजारी रमानाथ याच्या कामात मात्र काही ना काही चुक होईच; त्यामुळे तो विचार नेहमी निराश असे,

एकदा एक साधू त्या गावात आला. लोकांना काही वस्तुकार दाखवून त्याने बऱ्यापैकी नाव मिळवले. कित्येक गावकऱ्यांनी साधूला काही उपहार देऊन त्याच्याकडून आपल्या अडचणी सोडवून घेतल्या.

गंधार म्हणाला, "हा साधू आपल्या गावकऱ्यांना फसवत आहे. हा जर खराखुरा साधू असेल, तर त्याला या उपहारांची काय गरज?"

यावर त्याचे मित्र विचारले, "साधू फसवतो आहे, असं तू सिद्ध करून दाखवू शकशील?"

गंधार उत्तरला, "होय दाखवीन की!"

पण त्याच दिवशी रात्री रमानाथ साधूकडे गेला. गावाच्या शेवटच्या कोपऱ्याशी असलेल्या एका टेकडीच्या गुहेत साधू रहात असे. रमानाथ तिथे पोचला, तेव्हा साधू झोपलेला होता. त्याच्या असे लक्षात आले की, या साधूची शक्ती तर नकली आहे! त्याने ती दाढी ओढली. तर ती पटकन त्याच्या हातात आली. साधू यामुळे जागा होता होता रमानाथ पळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी साधू गावकऱ्यांशी काही बोलत असताना रमानाथ तिथे जाऊन ओपळू लागला, "अरे, या साधूवर कोणी विश्वास नका देवू. याची दाढी नकली आहे. काळ रात्री मी ती धुपून आणलो."

"नोट बघ निरवून साधूमहाराजोवडे, यांची दाढी अन् मिशामुंडा भाळून आहेत!" गावकरी रमानाथला म्हणाले.

रमानाथने साधूकडे नीट पाहिले, तर

खरोखरच त्याच्या दाढीमिशा जागच्याजागी होत्या! तो साधूला म्हणाला, "काल रात्री मी ओळखत की तुझ्या दाढीमिथ्या नकली आहेत. तू झोपत असतानाच मी एवढम तुझी दाढी ओढली. मी भीट ठेवलेय ती! तू पुन्हा नवी खोटी दाढी लावून आलायस." अन् त्याने आपला हात पुढे केला.

पण साधूने त्याला पटकन मागे ठकलून म्हटले, "अरे जर! अजानी आहेस तू; म्हणून तुझी ही चूक मी माफ करीन, पण परमेश्वर तुला मुळीच क्षमा करणार नाही. तुझ्या हातून काही चूक घडू नये, म्हणून मागे ढकलून, काही वाईट विचाराने प्रेरित होऊन कोणी माझ्या दाढीला हात घातला, तर परमेश्वर त्याला शाप देईल; सर्वनाश होईल त्याचा! तू ज्या दाढीकडून बोलतो आहेस, ती दाखव बरे काढून तुझ्या पिशवीतून!"

रमानाथने पिशवीत हात घातला, तर काहीच हाती लागले नाही त्याच्या! तो एकदम ओरडला, "घोका! दगा! या ढोंग्याने जादूटोणा करून नाहीशी केली ती!"

त्याच्या खोतप्यावर कोणाचाच विश्वास बसेना. रमानाथ विचारा मान झाला घालून तेथून निघून गेला. वाटेत त्याला गंधार भेटला. रमानाथचा बुदाम चेहरा पाहून त्याने विचारले, "अरे झालं तरी काय? शुत्तस का तू असा?" रमानाथने धडलेली

बारी हकिक्त त्याला सविस्तर सांगितली.

"हे! साधू धोबेबाज आहे, यात तर काही शंकाच नाही! तो जादुगार असल्यामुळे वाचला. पण आता माझ्या लावहीतून मुटणं अशक्य होईल त्याला!" गंधार बोलला.

रमानाथने कुतुहलाने विचारले, "तू काय करणार आहेस आता?"

"मला त्याच्याबद्दल बरंच काही समजलेलं आहे. त्याचं खरं नाव आहे पद्माकर अन् तो इन्द्रपुरचा आहे. तो कधी साधू बनतो, तर कधी माणखी काही. त्याला आत्ता इन्द्रपूरला गेलं, तर सगळं खरं बुचकळीस येईल. तिथं त्याची बायको अन् तीन मुलं आहेत. लोकांना फसवून वसाई

कमलाकर कुलकर्णी

चंद्रोबा

११

करतो हा; अन् त्यातून त्याच्या कुटुंबाचा तिथं आरामात बुध्दनिर्वाह चालतो."

रमानायने मोठ्या आश्चर्याने विचारले, "तुला कसं कळलं हे सगळं?"

गंधार कुतरला, "कोणत्याही कामात बुतावळेपणा करू नये बघ! शान्तपणे नीट विचार करून सावकाशीनं नीट सगळं समजून घ्यावं; म्हणजे मग एकादी अडकण होडवायला त्रास होत नाही."

बुत्ताहाने रमानाय म्हणाला, "तर मग चल असाच! आज्ञाच गोपळा फोडू त्याचा?"

पण गंधार थंडपणे म्हणाला, "रमानाय, बुतावळेपणानं असं काही करणं बरं नव्हे.

गावकरी त्याला रूप पिटून काढतील अन् तो आपला कट्टर शत्रु बनेल. आपला सड बुगवायचा प्रयत्न करील पुढे ती त्याचं काय? तो आपलं गाव सोडून दुसरीकडे कुठेतरी जाईल अन् तिथंही हाच धंदा करील. कुशालाच त्यानं फसवू शकू नये अन् त्याबरोबर त्यालाच सुधारून चांगला माणूस बनवायचा आपल्याला प्रयत्न करायला हवा. त्याचं स्वभावपरिवर्तन घडवायला हवं तेंव्हाच आपलं ध्येय माध्य होईल."

दुसऱ्या दिवशी गंधारने साधूची एकान्तात भेट घेतली अन् त्याच्याबद्दल स्वतःला कळलेली सारी हकिकत सांगितली. साधू आता मात्र चांगलाच घाबरला ! गंधार म्हणाला, "हे पहा, भिऊ नकोस असा! मी तुझ्या गावतीत कुशालाच काही सांगणार नाही, तू या गावकऱ्यांकडून ज्या भेटी वसूल केल्या आहेत, त्या सगळ्या त्यांना परत कळव म्हण की, मी फक्त तुमची परीक्षा घेतली, मला काय करायचंय या सगळ्याचं?" - अन् मग इन्द्रपुरा परत आ. यापुढे सन्मार्गानं चालून आपलं जीवन सुखानं जग."

साधूने गंधारचे म्हणणे मान्य केले. गावकऱ्यांच्या भेटी त्याने परत केल्या. त्यांनी साधूला मोठ्या आदराने निरोप दिला अन् तो आपल्या गावी परत गेला.

हे सर्व पाहून रमानायला फार वाईट वाटले. त्याने तर खरे तेच सांगितले होते,

पण त्याचा काय उपयोग झाला? त्याचे बोलणे कोणी ऐकून न घेता बुलट त्याची चेष्टाच केली. गंधारने छरी गोष्ट लपवून गावाचे हित साधले; साधूने स्वभावपरिवर्तन घडवण्यात तो सफल झाला. त्याच्या वा कर्तृत्वामागे होती त्याची समजूत-बुमजून काम करण्याची शैली. आता रमानायनेही हीच पद्धत अवलंबायचे ठरवले, ती योग्य असल्याचे शास्त्रीत वाचण्याची संधीही लवकरच त्याच्याकडे चालून आली.

रमानायची आई गौरी ही दररोज नदीवर जाऊन घडामर पायथे पाणी आणत असे. त्या दिवशी पाणी आणताना तिचा पाय घसरला अन् तारे पाणी सांडून गेले. शेजारच्या गंगारामला सांगून त्याच्याकडून घडामर पाणी आगवायचं काम तिने रमानायला सांगितले. रमानाय त्यासाठी गंगारामकडे जायला निघाला; इतक्यात समोरून रिकामे घडे घेऊन येत असलेला गंगाराम त्याला दिसला. तो खूप लुशोत दिसत होता. रमानाय त्याच्याशी काही बोलण्यापूर्वीच तो तेथून पुढे निघून गेला.

रमानाय त्याच्या मागेमागे जाऊ लागला. थोडे पुढे गेल्यावर गंगाराम एका झोंपडेत वसला. रमानायला आत जायचं होतं, पण लोवर दरवाजा बंद झालेला होता. मग तो फटीवून आत पाहू लागला.

काय आश्चर्य! जे घडे रमानायला रिकामे

वाटले होते, ते रिकामे नव्हते! ते अर्धजर्घ तेवाने भरलेलं होतं. गंगारामने एका डब्यातला कसलासा द्रव पदार्थ ओतून ते घडे पूर्ण भरले, अन् पुन्हा ते घुबवून तो बाहेर आला. रमानाय पुन्हा लपून छपून त्याच्या मागे चालू लागला. त्याला असे दिसले की तो पूर्णचंद्र सावकाराच्या घरात घुसत आहे. आता रमानायला कळून चुकले की सावकार गंगाराम कदवी तैलात भेसळ करायचे काम करतो आहे.

रमानाय लगेच गंधारला भेटायला गेला अन् पाहिलेले सर्व त्याने गंधारला सांगितले. तो पुढे म्हणाला, "आता मी सावकार राहोव, नीट बुद्धीचा उपयोग करून तेलात काय

मिसळलं जात आहे, त्याचा शोध घेऊन. त्याची खरेदी कुठे केली जाते, ते पाहून. सर्व माहिती व्यवस्थित गोळा झाली की सावकारांचे कारस्थान बुधड करीन."

हे ऐकताच गंधार तेथून पळत सुटला. गावच्या लोकांना एकत्र आणून त्याने सावकार करत असलेल्या भेसळ-तेलाची वार्ता त्यांना सांगितली. सावकाराने आपणावरचा आरोप नाकारला, पण गंधार जेव्हा झोपडोतून भेसळ केल्या जाणाऱ्या पदार्थाचा डबाच बाहेर वेधून आला, तेव्हा खरी गोष्ट काय व ती का घडली हे सावकारालाही कळले ! त्याने सर्वासमक्ष गंगारामला जाब विचारला.

आता गोष्ट सरळ स्पष्ट झाली की सावकाराच्या बायकोला सणानुदीसाठी चांगली साडी हवी होती. सावकाराने तिला नकार दिल्यामुळे तिने गंगारामला तालुब दाखवून तेलत भेसळ करून साडीसाठी परस्परच पैसे जमवायचे ठरवले. पण दुर्भाग्याने तेलविक्री सुरू होण्यापूर्वीच ते कारस्थान अंघडे पडले.

गायक्यांनी गंधारच्या अकलहूशारीची तारीफ केली अन् सावकाराला टोमणे मारले.

रमानाथ आता पुन्हा एकदा साराज झाला. गंधारच्या घरी जावून त्याने त्याला कट्टे स्वरात विचारले, "तू तर म्हणत होतास की शांतपणे, सावकारांना काम करावीत, पण मला कळलेली माहिती तूच माझ्या आधी जावून सर्वांना सांगितलीस. अन् लोकांकडून स्तुति करून घेतलीस. शोभत का तुला हे?"

"थात स्तुति करून घेण्याचा अन् शोभण्याचा काय प्रश्न? गंगारामच रहस्य तू अघडून दाखवलं, हे मी लोकांना सांगितलं ना?" गंधार म्हणाला.

"पण सर्व गावकऱ्यांना एकत्र करून तूच त्यांना सावध केव्हस ना? थात तारीफ तुझीच झाली, नाव तुझंच झालं' मी ते केले असतं तर माझी प्रशंसा नसती झाली!" रमानाथने आपले दुःख प्रकट केले.

गंधार हळूच म्हणाला, "मग तूच का

नाही गावकऱ्यांना सावध केव्हस?" "गंधारच आहेस की? तूच तर म्हणत होतास नं, की मी शांत रहावं, नाँट समजून - अंधजून सावकाशीनं काम करावं?" रमानाथने जाब विचारला.

आता गंधार हसत म्हणाला, "होय, ही सोष्ट खरीच; पण हौं जांत रहायची वेळ नव्हती. भेसळ तेल वापरून किती लोकांचे प्राण धोक्यात आले असते कोणास ठाऊक? वा दुर्घटनेपासून लोकांना वाचवणं, हे कर्तव्य नव्हे का माझे? म्हणूनच तुझ्याकडून गोष्ट कळल्याबरोबर धावलो मी, अन् घोका टळला. बरोबर आहे की नाही बोल!"

रमानाथ म्हणाला, "पण साधूच्या विषयात तर तू मला संयमपूर्वक वागण्याचा सल्ला दिला होतास."

"होय, तेव्हा अस्पत्याला शान्त अन् संयमानं रहाणं आवश्यक होतं. साधूला शिक्षा करणं आवश्यक नव्हतं, पण आत्ताची गोष्ट वेगळी आहे. तावडतोब सगळं अघड करणं जरूरीचं होतं. सावकाराच्या

कारस्थानाचा झोपळा तावडतोब फोडणंच अहरीच आहे, असं वाटलं मला!"

रमानाथने आता दोन स्वरात विचारलं की, "केव्हा शांत रहाणं आवश्यक वाहे, अन् केव्हा धावपळ करणं गरजेचं आहे, हे कसं ओळखायचं?"

"म्हज्जे विवेक कसा वाळगायचा हेच विचारायचंय तं तुला? तू स्वतःच्या बाबतीत विचार करायचं सोडून इतरांच्या बाबतं विचार करायला लाग, जे फास करतील, त्यातं इतरांचं हित होतंय की नाही पाचा विचार कर. स्वतःचा विचार करणं हा स्वार्थ होतो. पवित्र सदानं जो दुसऱ्याच्या हिताचा विचार करतो, त्याला विवेक आपसुकच येतो. कोणत्याही गोष्टीचं विषक्षण तो आपोआप करू लागतो."

रमानाथला आता कुठे स्वतःची चूक समजून चुकली. शरमेने त्याने माल साली घातली. यानंतर प्रत्येक काम तो गंधारचा सल्ला तजरेसमोर ठेवून करू लागला अन् त्यात सफल होऊ लागला.

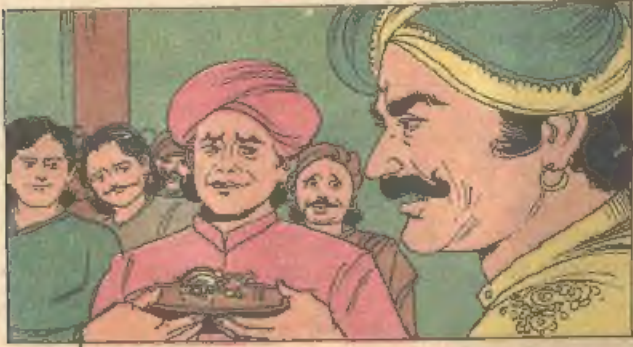
मकरराज

एका मोठ्या जमीनदाराच्या दरबारात नागभट्ट नावाचा एक दिवाण होता. त्याला संपत्तीचा फार लोभ असे. जमीनदाराचा त्याच्यावर अत्यंत विश्वास होता. या विश्वासाच्या आधारावर तो केवळ शेतकऱ्यांकडूनच नव्हे, तर कनेरीवील कारकून मंडळींकडूनही धेडी-वाड्या निरुगिराह्या वस्तु मिळवीत असे. कधी कधी तर त्याला सोन्याचे दागिने सुद्धा भेट म्हणून मिळत.

नागभट्टाचा जन्म झाला होता कर्क राशीत. म्हणून त्याच्या वाढदिवशी कर्मचाऱ्यांनी त्याला एक सोन्याचा खेकडा धेडीदाखल बहाल केला.

नागभट्टने मोठ्या खुशीने खेकडा सर्व बाजूंनी पाहिला आणि येणारांची प्रशंसा करीत म्हणाला - "माझी जन्म-रास कर्क ! या राशीत जन्माला येणारांना सर्वच प्रेम मिळते. याचे प्रत्यक्ष उदाहरण म्हणजे मी स्वतः ! या राशीचे हेच महत्त्व आहे. बरे शालं, आता मला आठवण झाली तुम्हा सर्वांना आताच सांगून ठेवतो पुढच्या महिन्यात माझ्या बायकोचा वाढदिवस आहे. आणि तिची रास आहे मकर ! मकर म्हणजे प्रेम हे तुम्हा सर्वांना माहीतच असेल."

जमीनदाराने नागभट्टाचे सर्व बोलणे ऐकले. तो त्याला म्हणाला - "दिवाणजी, येत्या पौर्णिमेला माझा जन्म-दिव आहे. लक्षात ठेवा हं, माझी रास आहे सिंह ! मला भेट-वस्तु देताना हे चांगले मज्जात देवायचं बरं का !"

१०

(एकूण साऱ्या सद्गुरूवासात रूपधरला अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले. नावा व आख्या माधीदारांनही तो सुकला. पण पैसांमिच्या तदावर शोधूनताना माव त्याला महाराजा बुद्धिमानकडून आशय व अशय प्राप्त आले. त्याच्या समानार्थी रागाने निरुगिराह्या शिवांच्या स्वर्ण आलेखित भेज्या. मंतर मी येवजानी विनी मेनी, खवेदो आशल्या चायकाने 'माकरी घोड्या'ची कथा मोठ्या रोचक पद्धतीने प्रस्तुत केली. ती ऐकता ऐकता रूपधरच्या शेळ्यातून आपोआपच अभूधारा झरू लागल्या. त्याची ही विविध अवस्था पाहून महाराजाने "तू कोण आहेस? कोठल्या देशचा रहिवासी आहेस?" ह. चौकशी सुरू केल्या.) - यानंतर

रूपधरने महाराजा बुद्धिमान याला आपली सर्व दृष्टिकत सांगितली. त्याची कहाणी ऐकून स्वतः महाराज व अन्य सर्व धोतेही आश्चर्यचकित आले.

महाराजा सर्व अपस्थितांना बुद्देशून म्हणाला, "आपण सर्वजण मिळून याला काही धेडी देऊ या."

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच साऱ्या भेटवस्तु बंदरावर पोचल्या झाल्या. बुद्धिमानने स्वतः

स्वतः बालूत त्या सर्व वस्तू नौकेत व्यवस्थित लावून ठेवल्या. त्या दिवशीही राजभक्तात रूपधरच्या समानार्थी मोठी मेजवानी झडली.

भोजन संपल्यावर सर्व अपस्थितांना बुद्देशून रूपधर म्हणाला, "महाजनहो !

इतक्या मोठ्या कालावधीनंतर माझी तीव्र इच्छा आता पूर्ण होणार आहे. मी मायदेशी

फर्त जाऊ आहे. आपण सर्वांनी माझा रूप आदरसत्कार केलात, मला सर्व प्रकारची

छोक पौराणिक कथा

मदत देवू केलीत, मी हे सर्व आपल्या आधुष्यभर कधी विमलू शकणार नाही.” त्याच्या या बोलण्याने सर्वजण फार हर्षित झाले. रूपधरने राणीचा निरोप नेतला, आपल्या दासीफरवी तिने त्याच्यासाठी नरपूर रोट्या व नाल द्राक्षांचा रस बोटीवर पाठवला.

नाच बालवणाच्या नावाड्यांनी रूपधरसाठी तावेत विछान्याची व्यवस्था केली. रूपधर त्यावर आडवा झाला. त्याला लगेच झोप लागलो. आता लवकरच आपण आपल्या देशात पोचणार व आपले कष्टमय दिवस संपले आहेत या विचाराने त्याचे मन आनन्दाने भरून गेले होते. नाच वायुवेगाने

जात राहिली.

इथाकाच्या किनाऱ्यावर एक गुहा होती. या गुहेत मधमशांनी बोळी होती. गुहेबाहेर खुबे भुंबे दगडी खांबे होते, असे मानले जाई की, देवकन्यांचा तेथे संचार असतो. माणसेही गुहेत जाऊ येऊ शकत.

नौका किनाऱ्यावर पोचताच नावाड्यांनी किनाऱ्यावर गुदरा गारव्या. गात्र झोपेत अगलेल्या रूपधरची झोप पोडणे त्यांना योग्य वाटले नाही. त्यामुळे त्यांनी रूपधरला विछान्यासकट भुक्कून आपण किनाऱ्यावरील रेलीवर ठेवले. नंतर आकी सर्व सामग्री भुतरवून त्याच्याजवळच व्यवस्थित रचून ठेवून ते आपल्या देशाकडे निघून गेले.

झोपेतून जागा जाग्यावर रूपधरने चतूकडे आपली नजर फिरवली. दाट धुक्यामुळे आपण कोठे आहोत, हेच त्याला कळना. समोरील बंदर व डोंगर तो ओळखू शकला नाही. दुःखाचा स्वर काढत तो बोलला, “मापरे ! पुन्हा कुठे येवून पडलो मी? इथे कसले लोक रहातात कुणास ठावूक! बुद्धिमान महाराजांनी मला पूर्ण मदत नाही केली. दुसरीकडेच कुठेतरी आपण सोडले !”

रूपधरने सर्व वस्तु मोजून पाहिल्या. सर्वच्या सर्व तिथे होत्या. आपल्या देशाबद्दल विचार करत तो इकडे तिकडे फिरू लागला.

इथाकात तेथे एक गुरासी आला. त्याच्या जवळ जावून रूपधर विचारू लागला, “अगदी देवासारखा शेटलास बघ! हा कोणता देश आहे. सांग बरं! इथे कोणत्या प्रकारचे लोक रहातात? हे एकादे बेट आहे की एकाद्या देशाचा किलारा?”

तरुण गुरासी भुतरला, “महाशय, मला वाटतं की आपलं ज्ञान अगदी तुटपुंज आहे. तुम्ही एकाद्या दूरच्या देशाचे नागरिक तर नव्हेत? कारण आमचा हा देश चांगलाच प्रख्यात आहे. इथाका देशाबद्दल तर टोचून लोकही खूप जाणतात.”

रूपधर तसा मोठा चतुर होता. ‘आपण इथाका देशात पोचलो आहोत’ हे ओळखून मनातून तो खूपच खुश झाला. पण आनन्द चेहऱ्यावर न दाखवता तो म्हणाला, “हां, हां! कीट बेटांवर ही मी या देशाबद्दल वरंच काही ऐकलं होतं. मी तिथे एका दुष्ट माणसाला मारलं; म्हणून मला तिथून पळून यावं लागलं.”

तो हे बोलत असतानाच गुराची अदृश्य झाला अन् त्याच्या जागी देवी बुद्धिमती प्रकट झाली. ती हसत म्हणाली, “तुझ्या सारखा चतुर माणूस मी कुठेच पाहिला नाही. स्वरचित कोही माणसं, म्हणजे तुला हातचा मजक स्वदेशी परतलास; पण तुम्ही हां मवय काही सुटली नाही. मीही थोडीफार हुशार आहे हं ! माझ्याजवळ

तुझ्या समवा नाही चालायच्या ! बरं, सोडून देऊ या गोष्टी. खरी गोष्ट अशी की, कसं का होईना, पण मीच तुम्हा तुझ्या देशात आणून पोचवलय, पण तुझ्या सर्व अडचणी आता दूर झाल्या आहेत. अशा भ्रमात राहू नकोस. नीट सावध रहा. तू इथाकाला येवून पोचला आहेस, हे कुणाला कळू देऊ नकोस.”

“खरंच हा माझा इथाका देश आहे? माझा तर विश्वासच बसत नाहीय! तू माझी चेष्टा तर करत नाहीस ना?” रूपधरने विचारले.

“तू मुळी कुणावर विश्वासच ठेवत नाहीस. दुसरा कोणी अमता, तर लगेच

इतक्या दिवसांनी, इतके काळ ताहून मायेदर्शी परतल्यावर त्याने अगोदर आपल्या नायकी-मुक्तीची कुशली विचारली असती. तू तर मद्य्यावरही विस्वास ठेवणारा तयार नाहीयेस. तेही एका प्रकारे बरं म्हणा ! तुझी नायकी सर्वदिवस तुझीच आठवण करत असते. तुज्यासाठी तडफडत असते विचार. आता प्रथम मी तुला आपला देश दाखवते, ओळख बरं !” असे म्हणत बुद्धिमती देवीने आपल्या सामर्थ्याने मुके हटवले. किनाऱ्यावरील विविध परिचित स्थाने पाहून रूपधरने आपला देश ताबडतोब ओळखला. त्याच्या आठवणी ताज्या झाल्या. नंतर बुद्धिमतीने गुहेत प्रवेश

केला व रूपधरच्या सगल्या वस्तू तेथे व्यवस्थित लावून ठेवल्या. मुहेचे द्वार एका मोठ्या शिल्लेने जाळून ठेवून नंतर ती रूपधरसह पसरा घाल्याली त्याला काही सुचवण्यासाठी नमली.

“रूपधर, गेली तीन वर्षे काही दुष्ट माणसं तुझ्या घरात तळ देवून बसलेली आहेत. तुझीन अन्न खावून तुझ्या बायकोला आपलीशी करावचं कसस्थान चालू आहे त्याचं. नास देत आहेत तीं निचारीया! त्यांना चांगला घट्टा शिकवायची जबाबदारी आता तुझीच आहे! त्या पाहण्याचं मन राखत, त्यांना कुसलाकत ती मोठ्या आहुरतेनं तुझीच जट पळव आहे.”

बुद्धिमतीने ही वस्तुस्थिती समतावून सांगताच रूपधर अनादीष्टपणे म्हणाला, “माते बुद्धिमती, माझ्यावर तुझी कृपावृष्टि जमेल, तर मी नक्कीच त्या दुष्टांचा संहार करीन. बोल, आता काम काय मी?”

“प्रथम मी तुझं रूप बदलून टाकते, म्हणजे तुला कोणी ओळखणार नाही. इतके बदलून तुला, की प्रत्यक्ष तुझी नायकी अन् मुनगाही तुला ओळखू शकणार नाही. तू इवून आपली हुकर संभाळणाऱ्या रस्वालदाराकडे जावून त्याच्याबरोबर राहू लाग. तो सध्या तुझी हुकर चारण्यासाठी कावळ्यांच्या पहाडाजवळ रहात आहे. मजल्या अवघोत मी तुझा पुत्र घोरमती

याला घरी पोचवते. तुझी माहिती काढण्यासाठी तो सध्याकडे गेलेला आहे.” बुद्धिमती देवी म्हणाली.

यानंतर तिने रूपधरला एका बुद्धाचे रूप दिले. त्याचे सारे शरीर सूरकुल्यानी भरून गेले. त्याच्या छात्यात एक काठी अन् झोळी देवून तिने त्याला कावळ्यांच्या पहाडाची वाट समजावून सांगितली आणि ती स्वतः अंतर्धान पावली.

रूपधर काही जंगले व पहाड पार करून आपली हुकरे संभाळणाऱ्या रस्वालदाराकडे पोचला. त्याच्या सर्व नोकरात हा रस्वालदारच चांगला विश्वासपात्र नोकर होता, त्याने एका विशाल मैदानात एक घर बनवले, मैदानाला घेरून दमडांची एक भिंत जुमी करून त्यावर त्याने नागफणी निवडून लावून टाकला. त्यामुळे भिंतीच्या आत बांगलाही सहजपणे प्रवेश करणे अशक्य होते. या रस्वाच्या रक्षणामाती एक हजार हुकरे होती, पण आतापर्यंत रूपधरच्या घरी रक्षण्याचा दुष्टांनी त्यापैकी बराच हुकरे घरी हुकराच्या रक्षणामाठी चार शिकारी कुत्रीही वेचे पाळण्यात आलेली होती.

रूपधर तेथे पोचला, तेव्हा रस्वालदार स्वतःसाठी चपला शिवत होता. त्याला पाहिल्याबरोबर तिथली कुत्री भुंकत त्याच्या रोवाने येऊ लागली. त्याबरोबर हातातली

काठी साली टाकून रूपधर, पटकन जमिनीवर बसला. इतक्यात हुकरांचा रस्वालदार तिथे येवून पोचला, रूपधरला न ओळखून तो एकदम म्हणाला, “म्होतारबाबा, बरं आलं, वाचतात तुम्ही कुल्याच्या तडाख्यातून ! नाही तर फाडून काढलं असतं त्यांनी तुम्हाला ! तशी तर अलिकडे माझी स्थितीही काही फारशी चांगली नाहीय. माझा प्रत्यक्ष मनाचा मालक बिनारा आपला देश सोडून दुसऱ्या देशांमधे भटकत फिरतो आहे. कोण जाणं, त्याच्यावर कसली संकटं कोसळत असतील ! अन् इथे माव रिकामेइथे, नावायक भाणसांची गर्दी त्याच्या घरात बसून आरामात हुकराच्या

मेजवाण्या सोडत असते. ये बाबा आत घरात, जे काही योडे अन्न आहे, ते खाभून घे, अन् मग आपली हकिकत माग मला."

रूपधर जोपर्यंत खात होता, तोपर्यंत तो रक्षक आपल्या मालकाची स्तुतीच करत राहिला. आपले दुःख प्रकट करत त्याने सांगितले की, आपला मालक सप्ताहाबरोबर ट्रॅकन युद्धात भाग घ्यायला निघून गेला अन् नंतर कुठे निघून गेला हेच कळले नाहीय कुणाला ! त्याचे संगळे बोलणे ऐकून धैर्यमानान्तर रूपधर म्हणाला, "अरे तू आपल्या मालकाबद्दल इतके तोंड फाटेपर्यंत सांगत राहिला आहेस; पण तो आहे तरी कोण? मी तर

अनेक देश फिरून आलोय. पण असाव्या माणसानेहून कधीच कुठे काही ऐकल नाही! पण तू नीट त्याचं वर्णन करून सांगितलंस, तर कदाचित् योळखून मी त्याच्याबद्दल काही सांगू शकेन !"

रखवालदार म्हणाला, "बाबा, तू काहीही सांगितलंस, तरी आर्दशाहेच अन् धाकटे मालक त्यावर विश्वास नाही ठेवणार, कारण आतापर्यंत अनेकांनी झोड्या गोष्टी सांगून त्याला फसवलेय, काही लक्ष्यास मिळवण्यासाठीच त्याची कापकप गोष्टी केली! तुम्ही तसल्या माणसांसारखा नसरील कशावस्तू?"

"हं! काही मिळवण्यासाठी खोट बोलणं हा सरोवरच मोठा नीचपणा आहे ! पण मी शपथपूर्वक सांगतो आहे, ते नीट लक्षपूर्वक ऐकून घे. तुझा मालक या अमावस्येपूर्वीच परत येणार बघ ! त्याच्या शत्रूंचा संहार त्याच्याच हातून होईल, आता मला कसतंच बक्षिस घेईर नकोय, मला संगणं खरं निघालं की येईन मागून मी गुड्याकडून ते." रूपधर विश्वासापूर्वक ओलख.

"पण अरे येइया! आता येणार कोठून तो? तो तर वेव्हाच मरण गेलाय, तुझं बोलणं खरं निघालं, तर त्यापरत त्याच्या बायकोला जन् मुलाला दुसरे काय हवं? त्याचा मुलगाही आता त्याच्यासारखाच मोठा अन् दृढकाय झाला आहे. त्याच्या

स्वाध्वारपणाचं जितकं वर्णन करीन, पत्नी होती, वर्षे पडत होती. माझ्याजवळ तितकं धोटकं वाटेल." रखवालदार बोलला.

दोघेजण बराच वेळ कप्या मागत राहिले. रूपधर स्वतः बदन बोलताना म्हणाला, "मी कीट देशचा आहे. ट्रॉयच्या युद्धात मीही भाग घेतला होता. रूपधरला ओळखतो मी. इतरत्र भ्रमण करत असताना दुसऱ्या एका देशात मी त्यासाठी पाहिलं होतं." तरीही रखवालदार यावर विश्वास ठेवायला तयार होईना.

अंधार होता होता रखवालदाराचे मोठक हुकरांमह परत आले. त्याने त्या रात्री आपल्या पाहुण्यासाठी स्वादिष्ट जेवण बनवले.

बाहेर पाऊस पडू लागला, जोराचे वारे वाहू लागले. रूपधर रखवालदाराला म्हणाला, "ट्रॉय युद्धात एकदा काय झालं मांगु? एक दिवस भागही ट्रॉयच्या तयामागल्या झाडीन पडून राहिलो होतो, त्या दिवशीही आताच्यासारखाच कडक थंडी

पडली होती. वर्षे पडत होती. माझ्याजवळ पांघरायला चादर नव्हती, मध्यरात्री मी रूपधरला बुडवले अन् आपली अडचण सांगितली. तेव्हा त्याला एक भूपाय मुचला. तो साधीदारांना म्हणाला, "मला आत्ताच एक वाईट स्वप्न पडलं, कोणीतरी ममांताकडे जावून काही शिपायांना बोलावून आणावं." लगेच एक माणूस बुडून आपली चादर खाली टाकून सप्ताहाकडे निरोप सांगायला गेला. तीच चादर घेवून, ती पांघरून मी राव घालवली."

"जांगली गोष्ट सांगितलीस म्हातारवाला! आज रात्री तुला पांघरायला मीही एक चादर देईन, घाबरू नकोस." रखवालदार हसत म्हणाला.

त्याने कातड्यांचा एक विलास अंधवला अन् रूपधरला त्यावर झोपवले, अन् त्याच्या अंगावर एक कानडेही पांघरून म्हणून घातले. रूपधर जाग्यात झोपून गेला.

क्रमशः

‘चांदोबा’ च्या बातऱ्या

बाबू बका, हेका !

सध्या तांत्रिक-विज्ञानाच्या प्रमान्यात विविध क्षेत्रात वृत्त बदलत गेलेले विकास होत आहे. इलेक्ट्रॉनिक युगात मुद्रण-लेखात तर अद्भुत प्रगति झालेली आहे. बाबूबात बंब मॉडेल फिक्स्च्या स्वरूपात सुरक्षित ठेवले जात आहेत. या पुस्तकांची पांने आपण कॉम्प्युटरच्या पडद्यावर वाचू शकतो. पुस्तके वाचण्याचा जमाना बसतो मसो पडतो. नापस पाणी एकलो त्याप्रमाणे वेगळेतर पुस्तके फिक्स्च्या जमाना आला आहे. आकाशवाणीची काही केन्नेतर लेखकाने लिहिलेले पुस्तकाच्या आला जात फिक्स्च्या प्रयत्न करीत आहेत. मृपमिड मर्यादो लेखक डॉ.सी. राधाकृष्णन यांच्या काही काव्येच्या वेगळेच्या रूपाने प्रसिद्ध झाल्या आहेत. आकाशवाणीच्या एका कलाकाराने आपल्या आवाजात काही पुस्तके ऐकवली आहेत.

पुस्तक-बोर लिखाणात हजर !

इंग्लंडच्या सफेक प्रांतमोल्म एक भुवक डॅकन जेवन्स याला आर्थिक संघर्षाची पोर आवडत आहे.

धर्म-विषयक पुस्तकांचा संग्रह वचण्याचा त्याला छंद आहे. सर्वच पुस्तके खरेदी करण्याची ताकत न सन्ध्यामुळे त्याने पुस्तके चोरण्याचा एका मोपा मार्ग शोधून काढला. एकोणिसाव्या वर्षापासून तोस वर्षात त्याने ५००० पुस्तके जमावली. एक दिवशी करामैल नावाच्या सहपाठी बोर करताना तो पकडला गेला. चोरीचा आरोप सिद्ध लान्पावर पोलिसांनी त्याच्याकडील १२,००० पुस्तके बघ केले आणि निलाल करून ती विकली. विचारा डॅकन जेवन्स निलालात हजर होता, पण त्यात बोली माव बोल् शकला नाही.

ही अद्भुत गोष्ट पॅकलीम्हणजे अमेरिकेचे डसिड विनोदी लेखक मार्क ट्वेन यांची एक व्यंज-कथा आठवते. एकदा त्याच्याकडे एक पाहुणा आला तेव्हा अनेक पुस्तके इकडे-तिकडे अस्ताव्यस्त पडलेली त्याने पाहिली. पाहुणा म्हणाला - “ही सर्व पुस्तके कपाटात नीट लावून ठेवता येणार नाहीत का ?” मार्क ट्वेन विगोदाने म्हणाला - “जे जर ठीक, पण कपाट खरेदी करायला कोणती कर्त देईल का ?”

बाबूबातची भेट

अमेरिकेचे २० वस किन विलिंग्टन व त्यांच्या पत्नी हिड्डी विलिंग्टन यांची मलगी चेलेरी सध्या बंधांची आहे तिच्या बाजूजली अमेरिकेच्या तीन खाजगी रेडिओ-सेन्सनी तीन वेगवेगळ्या प्रकारच्या मोटर-गाडीचा भेट म्हणून पालकिया. त्यावेळी चेलेरी घरी बसली. ती गाळत गेली होती. ती जख्खून पात झालावर आई-वडिलांनी या मोटारी परत पाहण्या. मृपमिड मंडलत पिक्टर मध्ये एच लेखक विक्टर ह्यूगोच्या ‘ले मिझरेबल्स’ या प्रयोग पाहण्यासाठी मंडपाकाले आई-वडीन कंप्यानी घडून गेले. चेलेरीने बरी संध्या मेषाच्या पेटवून नापस बाबूबात सज्जरा केला नाही, तसे मातक पाहून ती फार लुश झाली.

विकृतघन

दू दनिशक्या विक्रमादित्य पुन्हा बाबा बकाबू गेला. त्याने साड्यवरून प्रेत बाबां अंगचले आणि स्मशानाची वाळू लागला. नेन्ना प्रेतांतोळ वेताळ बोलू लागला - “हे गबा, काही पंडित अनेक नवीन अर्थहीन शब्दांचा उपयोग करून रमिकांना वृचकळ्यात पाडतात. एकाद्या पंडिताने अशीच काही शब्द-रचना करून तुला खोड्यात टाकलं नाही ना ? तू जर अशाच प्रकृतीत अमशाल, तर हंस करून घेशील. उदाहरणादाखल कृष्णभास्कर आणि त्याची मुलगी अनुपमा यांची एक मोष्ट मी तुला मागतो. ती ऐकून तुझा थकवा ही अगळ दूर होईल.” आणि वेताळाने आपली मोष्ट मागायला मुरुवात केला.

पांडित्याच्या शेवत आपला हात धरणाऱा कोणी नुसता अशी रामशास्त्रीची इच्छा होती. त्याच्या वडिलांचे एक पंडित मित्र होते.

वेताळ कथा

त्यांनी रामशास्त्रीला काही प्रश्न विचारले अन् त्याची उत्तरे ऐकून ते म्हणाले महापंडित बनण्यासाठी नव-नवे शब्द निर्माण करून त्यांचा प्रचार ही केला पाहिजे.

"असं करणारा कोणी पंडित आहे?" रामशास्त्रीने प्रश्न केला.

"माझ्याच शास्त्रात कृष्णशास्त्री सवाचे एक पंडित आहेत. कोणत्याही नव्या शब्दाचा अर्थ ते सहजपणे सांगतात. पण त्यांनी स्वतः रचलेल्या नवीन शब्दांचा अर्थ दुसरे कोणी सांगू शकत नाहीत."

रामशास्त्री उतावळेपणाने म्हणाला - "मग तर मी कृष्णशास्त्रींना अवश्य भेटेन आणि आपल्या पंडित्याची परीक्षा घेईन!"

"मा उशीर कशाला? माझ्याच बरोबर चल. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव, त्यांच्याशी बोलताम. काही नवीन शब्दांचा उपयोग कर. मग ते तुला आपला शिष्य बनवतील." पाहून म्हणाले.

दोघे ही निघाले. वाटेत रामशास्त्री एकाच गोष्टीचा विचार करीत राहिला की कृष्णशास्त्रींशी नाविन्यपूर्ण काय व कस बोलवे?

कृष्णशास्त्र्यांना अनुपमा नावाची एक सुंदर मुलगी होती. ते शिष्य म्हणून काही जिज्ञासू होतकरू युवकांना नेहमी आपल्या घरात ठेवीत. अनुपमाच्या अवळ पास अशी काही तरुण मंडळी असली तर एकमेकांच्या संवत्सात सर्वांचा विकास होईल असे त्यांना वाटे. कदाचित् अनुपमा एकादावर प्रेम करू लागेल आणि मग तिच्या विवाहाचा प्रश्न ही सुटेल. म्हणून त्यांनी रामशास्त्रीला आपल्या घरातच ठेवून घेतले.

रामशास्त्री आपल्या विधाध्ययनातच मग राहू लागला. अनुपमेकडे त्याचे जरा हौ लक्ष नसे. आपल्यासम काही पाहिजे असलं तर तो अनुपमेला आज्ञा करी.

राजभर विश्रंति घेतल्यानंतर दुसऱ्या दिवशी सकाळी कृष्णशास्त्र्यांना भेटण्याचो त्याची इच्छा होती. अनुपमा म्हणाली - "पिताजी बाहेर गावी गेलेले आहेत. नि त्यांना परत यायला दोन दिवस लागतील."

अमळ नाराजीने तो अनुपमेला म्हणाला - "दोन दिवस मी इथं बसून काय करू? माझा तर एकेक क्षण युगासारखा चालेल्याय!"

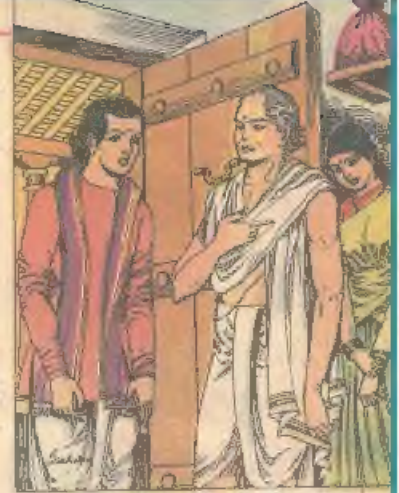
"इतकं बिडायला काय झालं? या दोन दिवसात पुष्कळ काही महत्त्वाचं शिकता येईल. माझा वडिलांनी मनवलेले काही नवीन शब्द जाणून घे!" अनुपमेने शिफारस केली.

रामशास्त्री अभिमानपूर्वक सांगू लागला - "मला कुठल्या ही शब्दाचा अर्थ सहज सांगतो. आतापर्यंत मी सूप शिकलो आहे. कृष्णशास्त्र्यांनी आज्ञापर्यंत कधी जे शब्द आपरले नाहीत, ते मी जाणतो!"

"तुझ्यासारख्या माणसासाठी 'विकृतप' शब्दाची निर्मिती झालेली आहे!" असे म्हणत ती तेथून निवृत्त गेली.

विकृतप हा शब्द रामशास्त्रीला अगदीच नवीन वाटला. तो विचार करू लागला की या शब्दाचा अर्थ काय असावा. जेव्हा त्याच्या काही लक्षात येईल तेव्हा त्याने अनुपमाला बोलावून विचारलं - "आता तू मला कुठल्या ऐश्या विकृतप म्हणालीस. अडाणी माणसंय असल्या विचित्र शब्दांचा आपर करतात. प्रथम तू मला हे सांग की मी तुझ्या दृष्टीने कुठल्या कसा झालो?"

अमळ यावून अनुपमा म्हणाली - "तू जसा माझ्या घरी आलास, तशी मी तुम्ही सेवा केली, तू काही दिसांमला मोठा सुंदर

आहेस अग नाही, तरी ही मी तुझ्या सौंदर्याची तोंड भरून प्रशंसा केली. माखून कुतूहल दाखल तू मला काय दिलंस? माझ्याकडून सेवा करून घेतलीस, पण माझ्या सौंदर्याबाबत एक शब्द बोलला नाहीस. शरं म्हणजे माझ्याकडून तू काही जाणत नाहीस. मी किती शिकलेली आहे हे तुला माहीत नाही. माझ्या ज्ञानाची तू कधी परीक्षा घेतली नाहीस. मी केवळ तुझी सेवा करण्याच्या योग्यतेची आहे असं तूच आपल्या तोंडाने म्हणालास. तू माझा अपमान केलास. मी तुझी ओं सेवा केली, तिच्याकडे तू संपूर्ण दुर्लक्ष केलंस. तू विकृतप आहेस!"

पत्नी नृ. मला विकृतधन
मृणालं स' भाध्ना शब्दकोषात् हा भाध्
नाही. केवले उपकार जो किमती, त्याना
कृतधन म्हटले पाहिजे," रामशास्त्री म्हणाला.

"तुला तुलानं कृतोत्तमं मृणालं पुंसं नाहा
चिन्ताला विविधं मृणालानं, अथवा विविध
मृणालानं - वारप्रमाणं कुशाश्विनोर्नी तुल्य
मारण्या माणसाकरता 'विकृतम्' शब्द
निर्मण केला आहे" अन्वयमा मृणाला

ज्ञाता रामशाम्भो या शब्दाच्चा अर्थ
जाणण्यामाती शर्भावरणे विचार कर

काव्यं या शब्दार्थानि निर्मिता
शब्दानां हान्या मूष विचार करुण

शब्दार्थं निरूपयानं स्थाने अप्रमत्तवान् ॥
शब्दाच्चा अर्थ विचारना.

[illegible]

निर्गुण एक गवाक्षना गगन शतकरी
 शता एकदा भावितन एक क्षेत् नितान्त
 निरुप ज्ञान हीन मूर्धनूत ३ मृदा कृपायना
 न्याय्य च्छ्वा झाली एण अकल पैस क
 जेन जातरक्या मम न्यान पैस दिस
 काहा दिव्यानी विध्वस्ता शवन एक व्यान
 मापनन सान लक्ष ३ रामर कर्त त
 फल न्याय वेदा गमन्या मनोच लो
 गुन रामर विरूपना धार हर्ज मापनने
 निरुपन सक रा गे मुक्त दिने

‘गुरुं श्रुत्वा कर्तुं ददृशुः परं गुरुद्वयं तं आश्रितम्
 शीघ्रं पादौ पारं प्रसरत्ततः शान्तं स्थितिं
 कल्पयन् प्रसन्नः ॥’

असत्तात्वात् तस्य असत्तात्वात् कामात्
असत्तात्वात् तस्य असत्तात्वात् कामात्
असत्तात्वात् तस्य असत्तात्वात् कामात्
असत्तात्वात् तस्य असत्तात्वात् कामात्

माथिकां र प्रज्ञा गंगा माचक महामाला

बोध जाण झाला असता तर ही मनात
 मनात दुसऱ्या दिवशी पराच्या परसात
 जगणा माप चाबला, त्यावेळी विरूप
 निवडून बाबला होता, त्याला ही वाता
 ममता ही म्हणाला - 'श्यामला उठवून
 मऊत शण्याडुकांनी तारक वाड्यात वी,
 कृष्ण भाला म्हणाला - निदान माणका भा
 लातून अणश्राव कोम तरा कर शर
 विरूप म्हणला - मी तर वाढी म्हणाल्या
 कापामाग दशमशर निघाला बाहू ताण
 मांनवाय कर बाहू चकचक मला
 मोनशकूच जावा शेषा नही श्यामला
 वाढी विरूप म्हणाली - 'तुम्ही माझ्या
 नववर्णात थांबा, मी जाऊन मांनिकांना
 घेतल ही पत्र विरूपने शाला ही नकार
 'मनात ही कोण तितुन निवून गेला
 ममत्वात कोणाकडून तरा हो बातमी
 मनात ही छावत पणत श्यामकेड आला
 श्याम यान त्याचे प्राण वाचकने,

विश्व वदन्त्या या दोनों घटना ऐक्य
मात्राया दृष्टान्त। “खगोलराज विश्व
मा म्या माणमाहागौड ‘कृतज्ञ’ शब्द
तत्पत्ता लाहें

अथमा म्हाणाली - 'कृतज्ञ नार्हा,
इत्युक्तं

काही अर्थच नाही.
मदक तो विमलून जानो, तो

कृतघ्न, त्यात आपला परका असा काही भ्रमभाव नाही संगळे कृतघ्न एकच माळवे मर्णा !" रामधार्मिने आपला तर्क मंडला, 'मी सांगून गोट नृड्या नष्टात बायची नाही तू स्वतःच जा नि विरूपाक्ष भेटून ये.' अंतर्पमाने मल्ला दिला.

रामशर्मा गावाल मैना तो लोकान्स
विचाह लगला की खिरूपन धर कुटे अहे
एवढात त्याला आपसात मोडणारी दोन
माणव दिसली. एक पुरा सहा पुढ उंबांचा
होता दिमागला पैलवानसारखा दिसून होता.
दुसरा ठेणण आणि बुजला होता. पैलवान
ठेणण्याला सारायच्या नेतात होता. पण
रस्त्यावरीन कोणी ही त्याला आज्ञावन नव्हत

तेव्हा रामशास्त्री मध्ये पडला नि त्याने पैलवानाला विचारले - "अरे, तुम्हीं कशासाठी भारत आहात?"

पैलवान रामशास्त्रीला म्हणाला - "महाराज, हा काल नदीत बुडत होता, तेव्हा याता वाचवायला यावातला कोणी पुढे सरमावला नाही. आपल्या प्राणाची पर्वा न करता मी याला वाचवले! आज हा रस्त्यात बसला, तेव्हा मी त्याला विचारले 'तुम्ही तब्येत कशी काय आहे?' गुरगुरत हा मला विचारतो आहे 'असं काही भडलंय नाही आणि भडलं असून तर मला आठवत नाही' मी काय याला पैसे थोडेच मागितले? माजी एवढीच अपेक्षा होती की

हा प्रेमाने दोन शब्द बोलेल, उलट भाजी पट्टा करीत हा 'भैकाचा म्हणतोय - 'शक्तीमुळे पैलवासांची बुद्धि सृष्टीने त्या याच अगदी जिवंत उदाहरण आहेस, ते केवळ मूर्ख माणूस आहेस!'' ठीक आहे मी मला बुद्धिमान आहे नाहीतर याला मदत करायला कशाला धावतो असतो? याला द्यायचे पिटून चांगला घडा मी शिकवणार आहे!"

रामशास्त्र्याला परिस्थितीचा उलगडा झाला, हा ठेगाना माणूसच विरूप असावा असा ही त्याने अंदाज केला, तो पैलवानाला म्हणाला - "हे पहा, तुमच्यान बुद्धिमत्ता आहे नि शारीरिक बळ ही आहे या सामर्थ्याचा उपयोग असल्या माणसावर करणे व्यर्थ आहे. या जगात काही ही शायचत नाही हे तुम्ही जाणताच अशा परिस्थितीत आपण त्याच्यावर उपकार केलेत म्हणून त्याच्याशी अधिक संबंध कशासाठी वाढवीत आहात? मला तर वाटतं हा मोठा बदल माणूस आहे. त्याच्या प्रत्येक कृतीत काही तरी रहस्य दिसतय! मी त्याच्याशी बोलून त्याची सर्व माहिती मिळवले. आणि मग आपण सक्तिस्त बोलू."

रामशास्त्रीच्या नेहऱ्यावरील तेज आणि त्याची बोलण्याची पद्धत पाहून पैलवानाने विरूपला सोडून दिले. तेव्हा रामशास्त्रीने विचारले "तुझेच नाव विरूप का?"

विरूप म्हणाला - 'तुला माझ्याशी काय कागड पला भाजीत नाहीय, मला वाटतं मा काण हे तुला समजेलय. मी कोण हे मला माहित नाही आणि हे जाणण्याची माझा इच्छा पण नाही' आणि तो तेथून निघून गेला पण मार्च नि श्रवाम माहून रामशास्त्री घरी परत आला

अपेक्षित नितारण "जेटला का विरूप

"जेटला आणि मी त्याच्याशी बोललो सुद्धा," शास्त्री म्हणाला, नंतर त्याने अनुपमाला सगळे सविस्तर मागितले "विरूपला शिबी देण्यासाठी मुस्ता कृतज्ञ असेल त्याच्या शक्ती व कुशल अन्वितं विकृत्य वा शब्दांनी रचना केलेली असावी. या शब्दांवर त्याच्या बहूनची कुत्सित भावना चांगली व्यक्त होते या शब्दांत जी गरिमा आहे ती मोठी सार्थक आहे."

"शब्दांचे अवईकर आणि मारीपणा जरी तुला समजला असला तरी अजून त्याचा संपूर्ण अर्थ तला समजला नसत यला नाही वान्त! अनुपमा हसत म्हणाली

तेव्हा बाहेरून आलेले अनुपमाचे वडील रामशास्त्रीला म्हणाले - "पंडित्याच्या श्रवणाने अनुपमेची मर तुला येणार नाही हे तला तुझ्या लक्षात आले असेल कारण कारण पर ताकाचा कोणी माणूस इथे मार्च तुला नि अनुपमला जवळ आणण्या

साठी मी कृष्णशास्त्री निर्मिता

हे बोलून एकूण रामशास्त्री त्याच्याकडे पडताने राहिला. जरा वेळाने ती अनुपमाला म्हणाला "हा विकृत्यत शब्द मला सहज होत नाहीये समा कर मला "

वेताळाने आपली गोष्ट संपवली, आता आपल्या शंका व्यक्त करीत वेताळाने राजा विक्रमादित्याला विचारले - "राजा, कोणत्याही भाषेला व्याकरणाचे नियम असतात. त्याचे अतिक्रमण करणे इष्ट नसते स्वतः एडित नसताना आपल्या पंडित्या बद्दल कोणी गर्व केला तर त्याला विपणित म्हणायचं का?" रामशास्त्री लहानपणापासून पंडित होता. जशा पंडिताला विकृत्यत हे

अर्थहीन विशेषण वापरून अनुपमेने त्याला वासच नाही का दिला? यात तुला काही वाचवण नाही वाटते? आणि पाहून आश्चर्याची गोष्ट ही नाही का कि रामशास्त्र्याने अनुपमेला म्हणवंच - "हा विकृतपण शब्द मला महन होत नाही, क्षमा कर," अनुपमा पाहिल्याच्या बाबतीत काय रामशास्त्र्याहून सरस होती? माहीत असून ही असे माझ्या या शकांचे समाधान नु केले नाहीस, तर त्याचा काय परिणाम होईल ते तुला शक्यच आहे.

रामाने उत्तर दिले - "रामशास्त्र्याने अनुपमा पाहल्या पैकी अशी मोठा पंडित हा पण असे गदर कर, म्हणून अनुपमाने त्याची गोवा केली पण रामशास्त्र्याने तिची मानत अपेक्षा केली, कृष्णशास्त्री आणि आपण यांच्यात महापंडित कोण हे जाणण्याच्या प्रयत्नात तो मग राहिला, रामशास्त्री अनपमेवर नेहमी चिडून असे रामशास्त्री शास्त्रात पंडित आहे, पण त्याचे

चाचपान त्याने अनुपमाने मानत राहून म्हणून एक सुनिश्चित योजना बनवून तिला त्याला विरूपला भेरायला पण तिला विरूपची कृतधर्ता पाहून ती रामशास्त्री आपल्यातीस दोष समजू शकला नाही आपल्यावर केलेले अपकार जो दारा मारुट विसरतो त्याला कृतधर्त म्हणून ती अनुपमाची धारणा आहे, जो त्याचे अपकार केलेले अपकार विसरतो तो पण रामशास्त्री रामशास्त्रीसाठी तिने या अपकाराचा उपयोग केला, जेव्हा रामशास्त्री केले की कृष्णशास्त्री नावाचा कोणता नाहीच आणि रामशास्त्री दणे कधीमाडी हे तिला समजले रामशास्त्रीच्या लक्षात बाल न्याने केलेला व्यवहार केला आणि म्हणून रामशास्त्री आणि

रामाने रामशास्त्रीला उत्तर पत्रे पाठवून मनातील शंका दूर झाल्या आणि रामशास्त्री होऊन तो साठारवा ठाऊन राहिला

आधार : रामा कुमारीची एक कथा

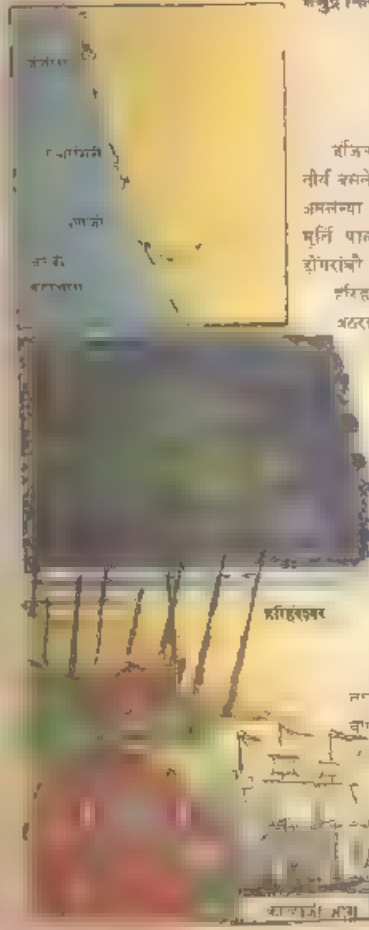
कथुप्र किताबाने सहन - ६

जंजीरा ते गोवा

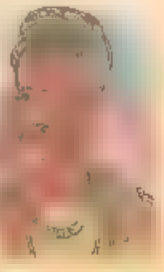
आलेख : श्रीता नायर • चित्र : गोलम गोल

जंजीराच्या इतिहासात सर्वांत श्री नवीच्या भूगोला इतिहासात श्री नवीने जंजीरा पाला देवगड ही म्हणतात समुद्रकिनारी जमनेच्या अनेक पंडितात एक प्रसिद्ध इतिहास आहे कालात श्री नवी पालात पाहून जंजीरा ही गोवा ही म्हणतात श्री नवी गोवाची राव आहेत जंजीरा, विष्णू, महेश आणि पार्वती

जंजीराच्या इतिहासात जंजीराच्या इतिहासात श्री नवीने जंजीरा पाला देवगड ही म्हणतात समुद्रकिनारी जमनेच्या अनेक पंडितात एक प्रसिद्ध इतिहास आहे कालात श्री नवी पालात पाहून जंजीरा ही गोवा ही म्हणतात श्री नवी गोवाची राव आहेत जंजीरा, विष्णू, महेश आणि पार्वती

भूगोलात श्री नवीने जंजीरा पाला देवगड ही म्हणतात समुद्रकिनारी जमनेच्या अनेक पंडितात एक प्रसिद्ध इतिहास आहे कालात श्री नवी पालात पाहून जंजीरा ही गोवा ही म्हणतात श्री नवी गोवाची राव आहेत जंजीरा, विष्णू, महेश आणि पार्वती

प्राचीन काळां या भागात एक महत्त्वाचे वैदिक होते परिपटून अथवा पानेपादमे, हे जनेक शानके समुद्धी व्यापाराने प्रमुख केन्द्र होते, हे काणकोटच्या दक्षिणेला होते आणि जीवनाचा अवकाशपूर्वत दक्षिण कोकणातील एक प्रमुख बंदर होते येथून इराकची काही आणि मध्य-समुद्री देशांची वृक्ष व्यापार चाले तंतरच्या काळात दाक्षिणाप्रकाच्या देशावरून याचे नाव दामोद ठेवण्यात आले. दाक्षिणा दंद हा नाल संचार करणारा ठेव आहे असे म्हणतात. दामोद येथे दोन प्राचीन स्मारके आहेत जनेक शालकोपुत्रीची एक मशीद आणि दुसरे समुद्र सपाटीवरील बांधलेले चॅट्रिकाळू मंदिर दक्षिण कोकणात या दोनोर्गे बांधलेले अन्य मंदिर नाही चॅट्रिकाळू मंदिर ई.स. १५० ते १५८०च्या दरम्यान बांधले गेले

आजही अमरिंदेच्या प्रसिद्ध कंपनीच्या अग्रिम बांधकामांना काही शालकोट मध्ये एक दीर्घ निर्मिती करत आर्थात करीत आहे यास महाराष्ट्राचा बीज उपलब्ध होईल.

दक्षिणेकरे आगली काही अंतरावर आहे गणपतिपूजे कोकण विनायकावरील हे शिव फार रमणीय आहे दुसरे काळू, नारळ आणि बांबांची सुष झाडे शाला येथील गणपति मंदिरावरून गावाचे नाव घडले गणपति पूजे या संस्काराचे गणपति आणि शिव स्थापना करून त्यांच्या स्वरुपात प्रकाशनाचे अनेक पुराणे यांचे मातहत

बसत गंगाराम टिळक

आंबांचा राजा आंबूद

किती शरद मिष्टान्त आणि विजयपुरी मराठा नौसेनेचे दान असा काही गोष्टी विद्वद्गुरुंचे पंडित व धर्मिया हेने हे तामने सर्वत्र बाबत आहे या किष्क्याची गोष्टीसकरील भिन्न वतन आदरणाच्या सगळी पारंगमर वामकवन वटवरी अहं किष्क्यात शालकोट या म् वतन आहे हे शालकोट बाबतचा सगळी गोष्टी कलासमंदर असे या सगळ्यांचे " कोकण म् वतन " असे

विशेष करून आगरकी चतुर्थीच्या दिवशी लोब-लोब लोक गणपतीच्या दर्शनासाठी येतात. त्या दिवशी उपास करतात आणि रात्री बन्द दर्शन करून भोवक झालून उपास सोडतात. तांदुळाचे पीठ, नारळ व गूळ यांचा उपयोग करून भोवक हे पकवान बनते.

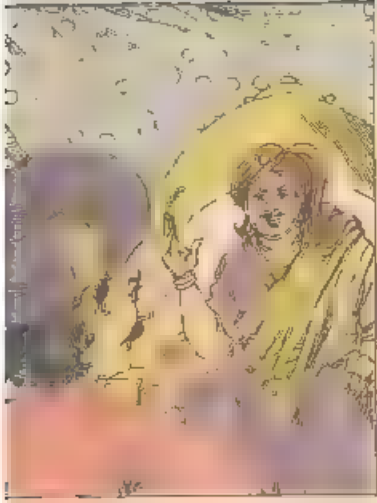
कोकणात सर्वत्र बांबूजड रंगाची फळे येथेदे नीकत वृक्ष आढळतात. या फळांपासून एक मार्करीक रंगाने लांबट-गोळ सरबत बनवतात. सरबत बनवून प्राण्यावर फळांच्या सालीचा मोठ लावून बघा विचम तन्नात सुकवितात आणि अमकून बनवतात आमटी व भाजीत चिंचेप्रमाणे अमकून हे ही उपयोगात आणले जातात

तशी आपल्या देशात अज्यांची हावे सर्वत्र आहेत, पण रत्नागिरीच्या आगूस आंब्याची मोठ काही वेगळीच रत्नागिरी एक छोटे बंदर आहे. पण दुसले आगूस जने आणि लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक यांची अज्यामुनि कपूर यासा वृक्ष प्रसिद्धि मिळाली आहे. २१ गुपई १८५६ एअर पोस्टाच्याच्या २०३ व्या धनार शुल्का येथे पाचवें पण रत्नागिर सततपेक्षात जाले आहे

रत्नागिरीपासून दक्षिणेकडे काही अंतरावर विजयदुर्ग गावाचा समुद्रो

विजयदुर्ग

आपल्या काही कविता सादर करू का ?

पुतःपुतःमने क्षणभर आश्चर्यनि
धन्वंतरीकडे नजर टाकली आणि म्हणाला
- "हो, हो, जरूर!"

धन्वंतरीने आपल्या काही खंडबद्ध
कविता संमेलनावर सादर केल्या, त्या विविध
विषयांवर होत्या, त्यांच्या कविता ऐकून
पाहुण्या कवींनी जोर जोरात टाळ्या
ताजकल्या.

पुतःपुतःमने शेजाराच्या राज्यातील
कवींच्या करोडर धन्वंतरीचाही सन्मान
केला ते सर्व निघून गेल्यावर राजाने
धन्वंतरीला विचारले - "तुम्ही एवढे
प्रतिभासंपन्न कवि असाल हे आजपर्यंत मला

कधी समजलेच नव्हते

धन्वंतरी नेमतापर्वक म्हणाला क्षमा
करा महाराज मी वैद्य कुंज करान असलो,
नरी माझ्या पुर्तुगीससार मी काव्य रचना
करीत असतां माझ्या फारसीच्या वळण
मी काव्याबाबत विचार करतो आणि जमल
तेव्हा काव्य रचना करतो वृत्त करून
आपण मला काणा मागू वीच असत नसे

पुतःपुतःमने हे घडून गेलं आणि तो
म्हणाले "आपल्या पुर्तुगीससार मी कुंज
पसत करून तोच आपल्या म माझा
व्यापसणत राहू शकला आपण वैद्यकी
शिक्षात निपुण होऊ आणि क र वैद्य
करणे घातक आपल वित्त वाढ

धन्वंतरीला माझलाजाने रागात मला
मानावा लागला काही निवसमान राज्या
पाडीला एक फोड आला धन्वंतरी
शेजाराच्या राज्यात सरलेल्या कवि-समेलनात
आम घण्ट्यासाठी गेला होता पोल्या नाई
शिष्यांनी राजाच्या फाटवरून दल उ
करण्याचा प्रयत्न केला, पण वीज ही वेद
दूर करू शकला नाही

रामशर्मांना राजाच्या वदत राजवताना
तो राजाला म्हणाला "मला वैद्यक
शास्त्रात थोडी गति आहे माझ्या फाटवरून
मां करून घरात करू नका

पोर्तुगेज श्रमस्थान राजांनी क र वीज
रामशर्मांचा व पाहिले आणि

विश्वासाने होकार दिला.

रामशर्मा धावत घरी गेता आणि
आपल्या परसातून एक दंतस्त्री मूळामकट
पडत बाणली, तिचे तुकडे-तुकडे करून
पादुशर आडून घेतले हा लेप राजाच्या
पादावर लावत त्याने पट्टी बांधली.

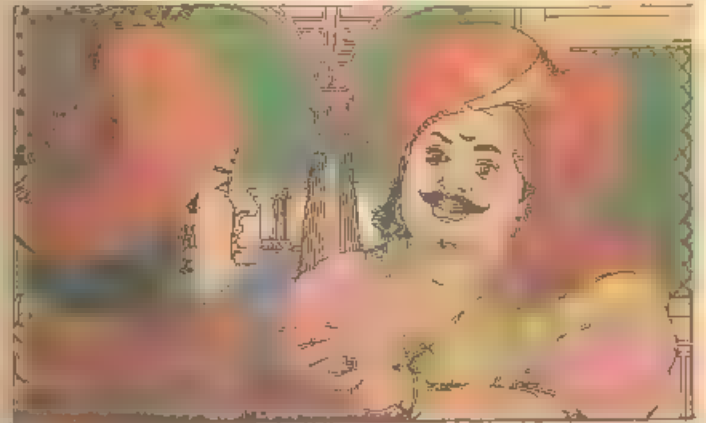
आणि आश्चर्याचा मोह अशी ही
दसदाच दिवशी फोफातून निघून आला व
तो वसुंत गेला राजाच्या कवी धावत्या व
ना काव्यातून जरा झाला रामशर्मांचा
शरीर उ वदत नाका म्हणाला कृपय
राजात न कल वत पुर्तुगीससार आते दयत
इ वैद्यकीय श्रम वसुंत आपल्या शिष्या
रामशर्मा करू नका

रामशर्मा म्हणाला - "जशी

आपली इच्छा, महाराज ! आपल्या घराच्या
परसात सर्व औषधी वनस्पतीच मी
जाबलेल्या आहेत, मी नेहमी राजवाड्याच्या
परिसरात असतो, तेव्हा सतर काव्य
विषयक चिंतन करीत असतो, वृण घरी
गेतो की माझ सर्व लक्ष त्या वनस्पतीकडे
केंद्रित झालेले असते."

"वृण जातापर्यंत तुम्ही मला हे सांगितले
हा एकाच जाता तसच बाळक मी हा
वेला आणि वैद्य पुर्तुगीससार पाहू

रामशर्मांना म्हणाला - "जशी
काव्य शास्त्रात कवींच्या एक व
वृण मीच्या राज्यात मला राज्या वीज
संमेलनाची व्यवस्था केली धन्वंतरी वसुंत
शिकाऊ कवि होना, म्हणून राजाले त्याला

या समस्तानां शक्तिं भुङ्क्ते इत्यादि ।

या वर्ली रामशमनि कर्वाल्या प्रश्नाची उत्तरे सहज सहज दिली आणि त्यांना विचारलेल्या कूट प्रश्नाची ही समर्पक उत्तरे दिली आणि आपल्या वाडिस्थाने त्यांना थक करून टाकले. राजाला ही याने मोठे आश्चर्य वाटले.

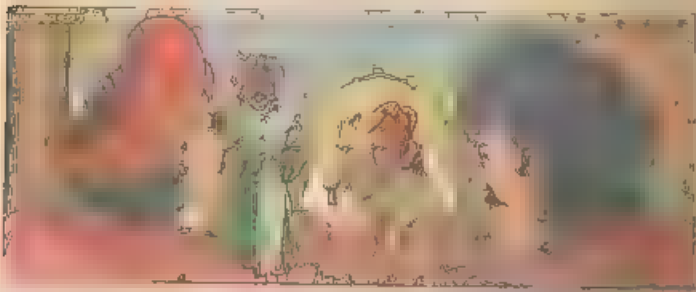
एक आठवड्याभरात प्रतापवर्माचा वार
वर्षाचा मूलगा जाजारी पडला. राजाने
गमधर्मावर क्षात्रवत् त्याने निराश्रित ठेवला
तथा अत्र दण्डन नाग दिवस उपचार केला,
पण मुत्तावा आप काही तरात नाही

धन्यवन्तः। हा शर्मा समस्तानां ता
 र्थिभिः आत्मा आश्रित्य धन्यवन्तः स्यात्। क
 र्माणि कदापि शर्मा नैव अजन्ममाणा
 भवतां तस्मात्सर्वे न स्यात्। तां नृणां
 तेषां आश्रित्य दातुं शक्नुवन्ति इति या
 न्तवन्तः। शर्मा नृणां कृते

पुनापर्वर्मा आश्वयुर्वर्कित इत्या यान
मथ्यागदे आपली मक्ति व्यक्त कर्ता मर्षी
पत्राला मृषाला * महाराज श्रुतवरात

अन्त्याम तस्मा वैशङ्कीव, पण भावां पवति
काव्याकडे झुकते। त्याचप्रमाणे गमनाय
प्रतिभासंपन्न कवि आहे पण त्याच
वैशङ्कावरही प्रेम आहे, पण भावां अर्थ अस
भाही की पवतिन्मूढ आपण ते कसले त्या
निष्ठात असले पाहिजे. कारण वैशङ्क
संबंध बुद्धीशी आहे आणि उक्ताचा संबंध
मनाशी। बुद्धि आणि मन याचा योग
समन्वय करून सफलतापूर्वक आपल्या
द्वारात प्रवेश करून घ्यायचा असतो। तसे
होनाम यां पान्यातून स्वतः, अथवा स्वतःच्या
आहत स्वतःची आणि गमनाची।

भाता जाणार चूकें नाथ या नव्यान
 अला आम दयाला जाणवत पत्तर उभा
 जिथाना गणपत्या घुगुताया न पल्लव
 जी वृत्ति अहंता निवृत्त कर्षि या न प्रान
 क्षा असा गह्वा मा नमहा दारुमारा देवा
 हाता पाण अति रुला वापन नूत
 ममजया म्हा श्रपापान्या वृत्तानमराव
 काम करावं, फुडसर्गिष्ठा वेद्वान अग या
 उचनीतपाय काम करुणा हा न पक्ष

तलाठी चंदन

[illegible]

पुनः चरदा समवापिता अग्रे गता च
साधुः ह्येन नाम कैलस तत्र पुनश्च चराडो
होतारः

चन्दन मुकुटाग्रासे अग्निमान् सर्वं वाञ्छन्
एकं संतु कथं। त्रिवर्णात् शत्रुघ्न
नारायणं भक्त भक्तकी सद्गता भगवत्पा
श्रुत्वा गन्तुं श्रान्ता एव एवम जयन्ता
विकीर्णा हन्ता मरणं ननुऽप्या एवदा
श्रुत्वा तस्मिन्ना मरणं तस्मात् व वीह्य
ताकी भगवत्पादावर्षं विहा ह्यत्र अर्धा
त्यर्थं हन्ता तस्य, पाशुं सर्वं करणारा
नर्त्तनगणं तस्मिन्ना गौरा वर्त्तन व
आपत्त्या व्यवहारात् काही मङ्गलण देणार
नाही अथा शत्रुघ्नचा विदार होता.

चंदने या जमिनी राजघित हिशोबाची
 वहा पाहिली. शमुचने सगळी रक्कम
 नित्याची नोंद तर त्यांना मापडेना फल
 पावटण मध्य सगळ्यां घेतलेल्या होत्या.

सुषमा जगन्नाथ

मावे तुला थक बाकीच्या यादीत मिळायची ताहीत थक बाकीच्या यादीत त्याची नाव आहेत, असे त्यांनी म्हा रकमा दिल्या आहेत यांची वरील करून होणारी रक्कम श्रामंत शेतकऱ्यांकडून वसूल करणेची आहे अर्थानुसार सराव करून त्यांनी नियमितपणे आपला कर भरण्याकडून ते मोठे प्रमाणिक आहेत. त्यांनी आपल्याला पावती तर द्यावीच लागते. अश्रमंत शेतकरी आपला कर देत नाहीत, त्यांची आपल्यावर सरकारतर्फे दबाव पडत आहे अशा दृष्ट्या असते. म्हणून ते तलास्याला लागून ते गृहतात आपल्याला येऊ मिळताना म्हणून तलासी आपल्या हिशाबाच्या वृत्त्यात अस दाखवता की त्यांनी कराची रक्कम भरलेली आहे, आपल्यांच्या कडून काही थक-बाकी येणे नाही शत्रुधन सारख्या गरीब शेतकऱ्यांकडून पावत्या आहेत. पण थक-बाकीच्या यादीत आपण त्यांची नावे दाखवतो म्हाकारा अधिकाऱ्यांनी विचारले म्हणजे आपण त्यांना सांगतो - 'बिचारे गरीब शेतकऱ्या हलाखीमुळे वळेवर कर देऊ शकत नाहीत त्यांच्यावर फार जबरदस्ती करणं वर नाही.' छोटेच साधून अधिकाऱ्यांना हा थोडी चिरी-मिरी द्यायची. तलास्याच्या कामाचे हेच तर रहस्य "

चंदनला हे सगळे बरोबर वाटत नाचं.

एतर थक-बाकीच्या यादीत त्यांनी शत्रुधनच्या आकार माहिती केली आणि कधी नको नसल्याचे तसेच दिले गेले पण आपल्यावर चंदन म्हणतात "मासचे आकारा पणतात वरून कशाची दबाव पडतो त्यांना जमाना बदलला आहे श्रामंत शेतकरी आणि जमानेद्वारे व्यवसायात हात आहेत हेच हेच विवादाच्या वृत्त्यात आहेत आपल्याला सुद्धा जर भरपूर वेतन मिळाले असते, तर त्यांना मारल्या गरीब शेतकऱ्यांकडून कशाची अपेक्षा केली नसती " शत्रुधन वरीलदारांना नमस्कार केला ते ते निघून गेला त्या दिवसापासून थक-बाकीच्या यादीत चंदनने शत्रुधनच्या शत्रुधन

संरक्षणे नाव लिहायला सुरुवात केली अशा गीताने शेतकऱ्यांना वरून कलाट्याचे काम करणं सोपवला दिवसा द्याल गेलं अर्थानुसार चंदनने वरून दडत सरकार आपल्यावर अर्थानुसार विमर्शित करण्यासाठी त्यांना काशीला जाऊ लागला काशीला आपल्यापरी त्यांनी आपले तलास्याचे काम आपल्या जावयाकडे सोपवले

चंदनच्या जावयाचे नाव होत बंदन तो मोठा दुष्ट होता त्याला वाटत काही दिवसांपासून आपल्याकडे आलेले काम पळेऊन गावातल्या श्रामंत शेतकऱ्यांना तो भेरेला आणि हिशाबातील म्हणजे त्यांना

मान्य महाराजा "आमच्या त्रिशीवा
तमाल तृज्यापैकी कोशा प्राता कर
वण्याचा आदेशकना नाही मारीव
शेतकऱ्यानी ओ कर दिना आहे त्याच्या
पातळ्या त्याच्याकड आहेत पण छिप्याबात
भात त्याची नोंद नाही अर्थात हा दोष
नवतना 'भरण' घेता सहकारी दिलेले वा
तुमच भात सोईत ।"

वयाचू भेतक्यानीं यावा मान्यता दिली
महत्त्वाभ्यां चंदन परत आला तव्हा
गायन हाककार माजनेला त्यांना दिमला,
अक्षतं दंडो पिडकीं हातीं ' त्या त्या
लाफणी कर अखेला अह, त्यानीं
आपापत्या पावत्या घेऊन बाबे बर कोणी
कर न मरण्याचे सिद्ध झाले, तर त्याच
गत जस केव्हे जाईल "

आदिभ्यां नावाभ्यां यकं चाकी आहो हे
 ज्या शतक-यान्न समजले, त्यांना फार वाईट
 १२७८ त्यांनी धंदनकरे जाऊन विचाराणा
 केली सर्वांना झलत करीत जेवत नष्ट
 १२७९ श्रीधर शंकर बाबा मेरेला आणि

इष्टानां 'अधोतया' इति च 'अधोतया' इति च
तुम्हा आतां तुम्हा 'अधोतया' इति च
महिन्याप्यां पर आतां इति च
अधोतया इति च
अधोतया इति च
अधोतया इति च
अधोतया इति च
अधोतया इति च
अधोतया इति च
अधोतया इति च

श्रीमान् शतकरी पा पमकीला श्यापान्
 त्यानीं मर्म वाचकान्यानां पाक वैरक शतली
 आणि नवाक्यानी नांद भरुन पक्षाया केली
 त्याच्या प्रपार्शान्कपणांनी लागण केली

अथ राजानं वंदन मकरात्मकं कव्यम्
एष आत्मा नो अर्थात्कः नखैश्च ज्ञान्ता श्रमिन्
नि तरङ्गैश्च शतकं यात्रा दिशौ च वा
ध्वजस्मितं दृष्टुं गच्छन्ता शरणं त्वं चाम्बल
तज्जादौ महाराजं पवित्रं आत्मानं

महाभारत

द्वारकते प्रे कुण्डाना गात्रवसिभारमवी मन्त्रो
 त्रिवाज्रद्वारी नैमिद्वारवृत्त मापवर्ती आशि
 र्मिनाजिद्वारवृत्त नैमिद्वारवृत्त मापवर्ती आशि
 र्मिनाजिद्वारवृत्त नैमिद्वारवृत्त मापवर्ती आशि
 र्मिनाजिद्वारवृत्त नैमिद्वारवृत्त मापवर्ती आशि

मिनी वृणाला मणाला गन्धम
 १० वृण वृणाला मणाला गन्धम
 मिनी वृणाला मणाला गन्धम
 १० वृण वृणाला मणाला गन्धम
 मिनी वृणाला मणाला गन्धम
 १० वृण वृणाला मणाला गन्धम

काले गन्तासि, अंबाज नृपे तत्र वर
राज्यावर साधनाल ता कथि मा पूर्ण
गति "

कृष्णाया धी नान्ध्याय धर्मराल काह
गन्त हा भक्तदशना होतावूम त्याने

प्रधानी सर्व व्यवस्था करवली आणि त्यात
माग घेण्यासाठी बाहेरी वर्गाच्या लोकांना
आवाहन केले. मनुष्याला योग्यतः तो त्याला
म्हणाला, "हस्तिनापुरा जाऊन तु मीस, धृतराष्ट्र, विदुर, द्रोण, कृपाचार्य, अश्वत्थामा,
दुष्येन व द्रुपदनामा जमिण्याला जगत बराबर
घेऊन ये."

सहस्रं मातरा इत्यनेन शक्यं व्यख्या
पूर्णं केल्यो, तनुल हस्तिनापुरं नृप सर्व कौरव
प्रमुखाणां यत् नृप धैर्यं भाला, सर्वं पश्यन्त्यस्य
ममराजाय राजा मेरु वनाया मार्गज्ञता दत्तस्य तं
पूर्णं कर्णध्यातव्यं यथा मन्त्रेण वा वाचायां वा
भिदूयन्त दत्तस्य च। तस्य १. १।
कुषाचार्यावर सोपदध्यातुं अस्य, तर श्रेष्ठज
व्यवस्था दुःशासनान्ता करमन्ता मागितव्यी

शिशुपाल-वध

अश्वत्थामाने ज्ञाह्याच्या आदरसत्काराचा भार भुचलला, अन् सज्ज राजे लोकांच्या सत्काराभागे लागला. अपस्थित पाहुण्यांकडून येणाऱ्या भेटी स्वीकारून त्या नीट ठेवण्याचे काम दुर्योधनाकडे आले. एकूण सर्व कामे जो तो ठीक करत आहे किंवा नाही, कुठे काही कमतरता तर नाही ना, हे पहाण्याचे काम वर्डालयाच्या मीष-डोणवर सोपवले गेले अशा प्रकारे कामे स्वर्णा वाटून दिल्यावर धर्मराजाने यज्ञदीक्षा गृहण केली.

जितके लाक तिथे जमा झाले होते त्या सर्वांची राजसूय यज्ञावर बरेच मयसभा पहाण्याचीही इच्छा होती. राजेलोक अपार भेटी येऊन आले होते. याम जोपर्यंत चालू

राहता तोपर्यंत बाहेरून सेवेत न यावता चालू राहिले. यज्ञाच सन पर माग्या वाटाने माजरे झाले. सेवेत न येता धर्मराजाला म्हणाला, "स्मरतक, ऋत्विज, सर्वगुरु इष्टजन, राजे व इन्द्रियांचे समस्त के पुत्रांचे मानले जातात. यांच्यात सर्वश्रेष्ठ व्यक्तीचा अग्र-पूजा तुला करायला हवी."

यावर धर्मराज श्रीधराला म्हणाला, "पितामह, यांच्यात श्रेष्ठ कोण याचा निष्ठा आपणच करायला हवा. मी त्या महान व्यक्तीला अग्रपूजेचे अर्घ्य देईन."

जरा विचार करून आपण उत्तराला या सभेत उपपुत्रप्राप्त एकच व्यक्ती म्हणजे कुणा हाच आहे. तेव्हा अगाध त्यालाच अर्घ्य दे.

पितामहांच्या आज्ञेचे पालन करत धर्मराज सहदेवाला कृष्णाला अर्घ्य घ्यायला सांगून कृष्णाले सहर्ष ही गोष्ट मान्य केली.

परंतु शिशुपालाले या पाण्याने तैराच दर्शवत धर्मराजाला म्हटले "धर्मराज हा अनेक राजे व अन्य सभानेही त्याला अपस्थित आहेत असे समजतात. त्या या यादव कृष्णाला अग्रपूजेचा अर्घ्य कसा करू देण आहंम? हा कोणी वर्डालयाचा यादव भाऊ हा काय तुम्हा लोकांचा आचार्य जात का कि काणी महान ऋत्विज? त्याच्यात जसे कृष्णने मृण आस्त, कि राजाच 'यांश्च म्हणून निवडलंय' तला सहा रक्षाया ओंधान अर्चित व अर्चन याच्यातला फक्त कळत

तम वाई वाटतंय. कृष्णाचाच अग्रपूजा करण्याचा हातो, तर हतक्या याच्या राजांना नाचवयला गरजेच काय होती? त्या सर्वांचा हा अपमानच नव्हे का? तू मोठा प्रतापी किंवा पराक्रमां आहेत असे समजून काही आम्ही न्हा करू नयेना नाही. तू धर्मपरायण, सत्यव्रत अन साम्राज्यभार संभाळायला तय्यर आहंम - हा विचारानेच तो दिलाय पण आताच हे कुकर्म करून तू केलेलं सगळं बदल घालवलंस, आपल्या घवल यांना काळ फावेलच अच " अन् क्रोधाने नल झालेला अश्वत्थाम आपल्या यादवांसह मंडप सोडून जायला निघला.

त्याच्या मागे धावत धर्मराज म्हणाला, 'याचे शिशुपाल ! असा मंडप सोडून जाय

नकोस. तुझं हे असलं बोलणं भुचित नव्हे अन्यायपूर्ण बोललात तू.' पितानह मीषांसारख्या वृद्धाला असो अपमान करणं भुचित नव्हे. कृष्णाच्या हाकत त्यांना तुझ्या पेक्षा अधिक माहिती आहे. तुझ्यापेक्षाही मोठे लोक इथे अपस्थित आहेत, पण त्यांच्यापैकी कोणीही आपला विरोध दर्शवला नाहीय मग तूच एकट्याने असले आरोप कसे काय केलेस?" समजावणीच्या आवाजात असे नोजून धर्मराजाने शिशुपालला शांत करायला प्रयत्न केला.

आता मीस धर्मराजांना म्हणाले, "कशाला त्या दुष्ट शिशुपालासमोर गयावया करतोस? शत्रूदे त्याला आहेत." तेंतर तेथील इतर सभामंडाना अुद्देशून ते म्हणाले, "हा

जिण्ठ आणि शिंपणाचा व्हडा निमकी शक्ति व कृष्ण च्यात ताहा शिंपणाचाच पेट भरला आहे, म्हणजेच त्याचा असली दुबळी सुचलीय.

आता तर शिंपण लेला स्वतः वरोल रावडा श्रित्वातच भरला. शिंपणा सदाभूत तो अहोतडा बोलील कला कृष्णालाही तो सुंदर पणाने बोलत आहे. त्याची निवड केल शिंपणाचाच वालगे 'कुल मोड एकदम चकताळला

चैतन्य भाषण करुन, दाचडाड वान तो शिंपणाचाच दिशेन सरुन नागनाच शिंपणाचा याना अडवले

नंतर शिंपणाचा ममाना शिंपणाचाच जन्मनुनाने मोगानला 'शिंपणा जन्मला नव्हा त्याला नान दाळ व शर हान दात गाडवामारका देव वने या जन्मला याने अहावक रूप पाहून त्याचा माता म्हावरी व पिता दमपण पावतून त्याच फकत व रणा हात रण नुनगेन आकाश वाणी कला की, 'शिंपण व मल फकत देव नव्हा हा मत्पणकण तपतला याना वाची मन्वुवळ नाही. थाला भात मकणार अराण्व जन्माला आलला आहे व आपल्या वेश ला वादत आहे

आता नानताच्या मतन पत्रसह जावा हाजत आकाशवाणीला तेन विचारत 'कोण माणार आहे याल'

बाव अशाच वहुन भुंनर पमडाल, त्याच्या मांडावर ठेवल्या नंतर या बाळाच जन्माचे अवयव गळून पडतल त्याच्याच हातन वाचा मल्य घडेन

तेव्हा पासत सावला भंगवला येणाऱ्या पत्रकाच्या मांडावर आपल्या बाळाला ठेवून पाहू लागला

अशातच एकदा बलराम व कृष्ण चांदपुला अस व बाळा वंग राजा दमशापशा गाहा करत राहिले. नसर ते अत पुरात जाभुन मन्वुतालाही घेतले.

सुभानाचा बोलणां झाल्यावर तिने आपले बाळ बलरामाच्या मांडावर ठेवले अन् नन्गर भुंनलत कुष्णाच्याही हाती दिले

कुष्णान ते बालक शिंपण्या मांडावर पत्रकावरून त्याचा अनावयवक हाळा व दान हलत नाहीम झाले ' सत्तवतीला कळून चुकले की आपल्या पत्ताचा मुलगी कुष्णाच्याच हातुन हाणार आहे. तेन कुष्णला विनवले की, त्याने या बाळाच्या हातुत गट घडणत्या चुकाना प्रमा करावी

कुष्णान तिला इवन दिन की, 'मी याच गंधर वपराध पातून झालो

माझ्यान मोगानलला ही गाष्ट एकतहा शिंपणाल त्यांना शिंपणापाय दूनच राहिला नंतर कुष्णाचा भुंनून लन घळणाल, 'शर, गट कर ता माझ्याभा मी इत मातून नकन राधा सोडर हा इतलाग शायम वनाच

काहीतरी नकनक करत राहोल. तुला माळून टाकुन मी याची घमोट विरवतो वर्षा नंतर या पंड्यानाले पाहून जेईन. यदी अपमान केलाय आम्हा सर्वांचा ' तुझ पत्ता कल्याच्या अपात्राची चालला शिष्टा करणार आहे मी त्याला 'शशा प्रकारे वराच वेळ शिंपणाल नाचला घडेन ते चडबडल राहिला

कुष्ण हाका वेळ झालपण सन काही पत्रका व एकत हाता त्याची नकनधर्मी नव्हा मपली, वहा ता अपास्थव लावोन इतणाला आपण ममान शरु वनन आकण एकल आहव हा माष्टा मासमाड असतल यान वाक्या पत्रकाच्या वीरवतणक ऊर्जी आर्व व मपम एकमान कलत आहोती नव्हा

प्रागज्योतिषपुरावर हल्ला केला होता, तेव्हा याने द्वारकेत प्रवेश केला वन् आग लावून मागूबाईसारखा पळून गेला, आम्ही रैवतक पर्वतावर विश्रान्तासाठी गेलो अमरताका हा तिथे उपस्थित झाला आमच्यातल्या काही जणाना घाने ठस केले वन् काही वायका पळवून घेवून गेला

माझे पिता वसुदेव अश्वमेध यज्ञ करत असताना त्याने यज्ञाच्या वाहून अपहरण केले सधुताहनाच्या पत्नीलाही हा भुचलून घेवून गेला, याला रुक्मिणीशी विवाह करायचा होता; पण ते यमलं नाही त्यांना

हे सारे वन् असेच शाणक्षी कित्येक सन्याय आणि अनाचार याने केले आहेत, पण मागोना

दिलेल्या वचनामुळे आम्ही राग राहिलो, तो धर्म होता माझा !'

कुण्याचे हे वारोण वकून विकृतपण असून शिशुपाल बोलला, "कुण्या" त्री वधू मी पसंत केनी, तिच्याशी तू लग्न करून मोकळा झालास वन् तोंड वर करून सांगायला नना लाजही नाही वाटत? निर्लज्ज कुठचा ! गोष्टी तर अशा करतोयस, की जसा काही तुक्या दयेनच मी जगतो आहे मी मूळीच मीत नाही तुला. फर काय करायचं असेल ते !"

त्याबरोबर कुण्याने आपले सुदर्शन चक्र हातात घेतले वन् शिशुपालाच्या दिशेने ते सोडून दिले, चक्राने शिशुपालाचे स्तक घडावेगळे केले वन् तो धराशायी झाला, त्याच्या शरीरातील तेजस्तत्त्व बाहेर पडून कुण्याच्या शरीरात जावून मिळाले. हे पाहून सर्वजण आश्चर्यात बुडाले !

धर्मराजाने नंतर शिशुपालाची अन्त्यक्रिया करवून त्याच्या मुलाचा राज्याभिषेक घडवला राजसूय यज्ञ पूर्ण झाला वन् धर्मराजाने भ्रान्त करून यज्ञदीक्षाची सांगता केली सर्व राजांनी आता सम्राट बनलेल्या धर्मराजाचे अभिनन्दन करून आपापच्या स्थानी परत जाण्यासाठी आज्ञा मागितली.

धर्मराजाने त्या सर्वांचा श्रुचित सत्कार करून नंतर सीमेपर्यन्त स्वतः जावून यांग निरोप देण्याची बांधल्या बांधूना आज्ञा केली, यानंतर कुणही द्वारकेला निघून गेला पण

आपल्या दशगतीत ऋषि मुनी

उदक

महाभारतात उल्लेखिते त्या प्रसिद्ध महाकवीत एक प्रमुख ऋषि आहेत उदक.

उदक वैतस्मनीचे शिष्य होते गुरुगृही आपला विद्याभ्यास संपल्यावर त्यांनी गुरूला विचारले - "गुरुजी, आपल्या ऋणातून मुक्त होणे तर फार कठिण आहे, पण आपणास गुरू दक्षिणा देण्याची फार इच्छा आहे आपणाम काय पाहिजे ते मागल मला?"

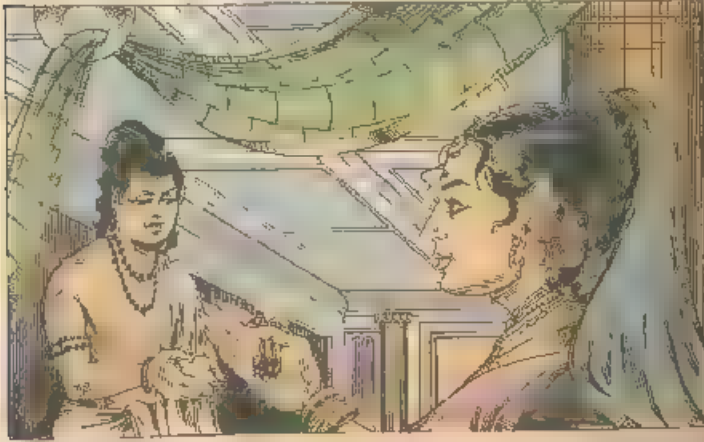
गुरू म्हणाले - "मला तर काही नको गुरु-पत्नीला जाऊन विचार तिला काही ठरव असेल तर! उदक गुरू-पत्नीकडे गेला आणि

नाच प्रकृत विचारला कीत पांजे म्हणताना 'तुला जमल मर पीपल राधाच्या तणें' अद्भुत कुंडले मला बाणून दे!"

उदक पौष्य राजाकडे आला आणि आपले गुरू-पत्नीची इच्छा त्याला सांगितली.

राजा उदकला म्हणाला - "राणी अंत पुरा आहे, तूच तिच्याकडे जा आणि मागणी कर, उदक अंत पुरात गेला, पण राणी ते नव्हती, ती राजाकडे परत आला आणि राणीची भेट न झाल्याची वार्ता सांगितले बोदा नेळ गप्प राहून राजाने विचारले

"आज सकाळी तू स्नान केले होतस का ध्यान केलेस का? देवी देवतांना नैवेद्य समर्पित करून नंतर तु भोजन केलेस का?"

उदक म्हणाला - "मला "

"मला का निपमांच पालन करून अंत पुरात जा तुला राणी भेटेल" राजाने सुचवले.

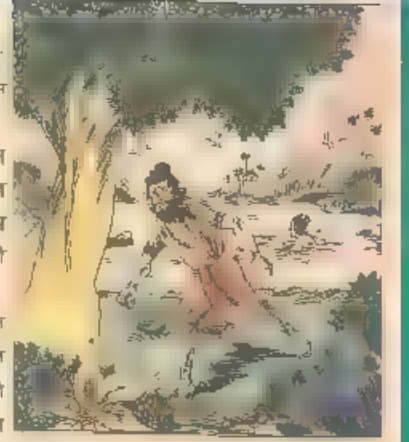
दुसऱ्या दिवशी राजाच्या सूचनांचे पालन करून उदक राणीला भेटण्यासाठी अंत पुरात गेला, राणी अंत पुरात होती. उदकच्या तन्म बोलण्यावर राणी खुश झाली आणि आपली कुंडले तिने उदकच्या स्वाधीन केली.

गुरूच्या आश्रमाकडे परत येत असता वाटेत उदकला एक सरोवर दिसले, त्याला स्नान करायला वाटले. एका वगडावर कुंडले ठेवून तो स्नानासाठी सरोवरात उतरला. स्नान करीत असताना त्याने पाहिले की एक सन्यासी ती कुंडले उचकून पळून चालला आहे. उदकने संन्याशाचा पाठलाग केला. संन्यासी एका गृहेत शिरला आणि साप बनून बिळात घुसला

उदकने इतकाला पार्थना केली दुसऱ्याच क्षणी इताने आपल्या वजायुषाने नोळ नष्ट करून टाकले तेव्हा पाताळाचा मार्ग दिसू लागला. उदक त्या मार्गाने पाताळात पोचला, त्याने सर्पराजाची प्रशंसा केली आणि संन्याशाने चोरलेली कुंडले परत मिळवली

पाताळात वीन सिंहा काळ्या नि पंढऱ्या धाण्यांनी एक पल्ल विणत असलेल्या उदकने पाहिल्या. चाकाला बारा आरे होते आणि सहा मुले चाक फिरवत होती

उदकने आश्चर्यान येऊन गुरू पत्नीला कुंडले समर्पित केली. नंतर त्याने गुरूला आपल्या

प्रवासाची सर्व हकिगत सांगितली आणि आप पाताळात जे काही पाहिले त्याचे वर्णन केले तेव्हा गुरूने स्पष्ट करून सांगितले "पात नि काळे घागे दिवस व रात्रीचे चोतक आणून ते चाक म्हणजे कान चक्र, त्याचे बद्धा व म्हणजे वषाचे वारा महिने! आणि चक्रात गति देणारे सहा बालक म्हणजे षड्भक्तु."

उदकाच्या या कथेत एक गूढ रहस्य लपले आहे. सृष्टीच्या रहस्याचा उलगडा करण्यासाठी उदकाचा पाताळ-प्रवेश आहे कुंडले गृह ज्ञानाकडे संकेत करतात अविचल आग्रह कठोर परिश्रम आणि सतत सावधानी यांचे अळावरच दिव्य ज्ञान प्राप्त होऊ शकते उदकच्या या कथेचे सार होय.

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. जगातील महाकाव्यात कोणते अति-विशाल आहे?
२. कोणता देश सर्वात अधिक भूखण्डात आहे?
३. पूर्वी संदेश-वहनाचे काम पक्षी करीत असत. यासाठी कोणत्या पक्ष्याचा उपयोग केला आहे?
४. दारू लागण्याच्या पक्ष्याचे नाव काय?
५. मर्यादेनहीन सर्वात मोठा सह कोणता?
६. नॉर्वेज नदीचा खर पात्र झालेला देश कोणता?
७. पाऊस कास मूल होतो?
८. जैत अर्पाचे संस्थापक कोण?
९. माणसाच्या हृदयाचे अक्ष केंद्र कोणत्या अक्षरीत?
१०. धर्मार्थद्वय पक्ष कोणत्या द्रवाचा उपयोग करतो?
११. अमेरिकेचे पहिले अध्यक्ष कोण?
१२. गीत मनासुद्धाची गावे कोणची?
१३. तसे व्यवसायाचा आरंभ १८९१ साली झाला. ती कोण?
१४. पूर्वेक १०० पावून कोणता किंगमिन मिळते?
१५. आपल्या देशात कोणत्या वयात मनाधिकार प्राप्त होतो?
१६. १९९६ हे ग्रीष्म पर्व आहे, ते किती वर्षांपुढे एकदा येते?
१७. 'बुल-डाइर' साठी प्रसिद्ध देश कोणता?

उत्तरे

१. महाकाव्यात	२. रशिया
३. पोस्टमॅन	४. कॅडग
५. असीन	६. नॉर्वेज
७. पाऊस कास	८. जैत अर्पा
९. मनासुद्धा	१०. धर्मार्थद्वय
११. अमेरिकेचे	१२. गीत मनासुद्धा
१३. तसे व्यवसाय	१४. पूर्वेक १००
१५. आपल्या देशात	१६. १९९६
१७. 'बुल-डाइर'	१८. १९९६

शिल्प-सुंदरी

मानसदर्भा मधुमती तसरीचा शासक होता, ना मोठा कलाप्रमी होता, आणि होता विष्णुभक्त आपल्या नगरात एक अति सुंदर नि भव्य विष्णु मूर्ती असावं असं त्याला वाटे, त्याने तशी एक यात्रा बनवली आणि प्रमुख शिल्पां म्हणून रत्नाकरची योजना केली रत्नाकर २२ वर्ष वयाचा सुक होता आणि एक अद्भुत शिल्पकार होता. मींदरामाजी जी जाण निश्चित करण्यात आली, नियोज अवळ त्याने एक सापडी लाघली आणि आपल्या वडिलांसह राहू लागला.

रत्नाकर वहीत होऊन एकाच चिंतने आपल्या मूर्तीचे कोरून काम करीत असे, त्याने घडवलेली शिल्पे मांडी मनमोहक असत त्याच्या स्पर्शाच्या किमयेने मूर्ति त्रिभुत वाटत.

एक दिवशी सकाळी मूर्ति

वर्तविण्यासाठी याम अशा धाड्या शोधान तो डोंगरात खूप दूरवर गेला, त्याच्याबरोबर एक गाडी आणि नऊ सेवक होते, गाडीला हत्ती जुंपलेला होता.

बराच वेळपर्यंत रत्नाकर शिळांचे अवलोकन करीत राहिला, दुपारपर्यंत त्याला चार-पाच शिळा सापडल्या त्या त्याने गाडीत चढविल्या, पण जे एक भव्य शिल्प त्याला घडवायचे होते, त्यासाठी योग्य अशी शिळा मात्र अजून त्याला सापडली नव्हती. एकादा मोठा दगड दिसला तर तो योग्य सापाचा नसायचा, योग्य सापाचा एकादा दगड दिसला, तर तो शुषवत्तेत कामी असायचा, यामुळे तो अमळ निराश झाला, शेवटी एक तनावाच्या काठाशी बसून त्याने आपले भोजन उरकले, गाडीत ऊस होता, तो हत्तीपुढे ठेवला.

रत्नाकर पुन्हा शिळेच्या शोधास

शिरीष कानडे

निघाना. पाहता पाहता संध्याकाळ झाली, पण त्याला पाहिजे तशी शिळा कोठे दिसेना, तेव्हा रत्नाकरला म्हणाले - "अंधार पडला की जंगलात होस श्यापवे संचार करू लागतात. म्हणून आता राजधानीकडे परत फिरलेलं बरं!" ते पुनःपुन्हा रत्नाकरला सूचना देत राहिले.

रत्नाकरला ही आता परत फिरावं असं वाटू लागलं. पण आपल्या संकल्पित श्रम्य शिल्पासाठी आवश्यक ती शिळा न घेताच परत आयला त्याचं मन तयार नव्हतं. म्हणून सेवकांच्या सूचनेकडे लक्ष न देता तो शिळेचा शोध यत्नीत राहिला.

त्याच वेळी एका वडाच्या साड्याखाली

मोन्हासारखी वगळणारी एक शिळा त्याला दिसली. संध्याकाळचे सोनेरी किरण त्या शिळेवर पडले होते, त्यामुळे ती अगदी सोन्यासारखी वगळत होती. रत्नाकरला ती शिळा पाहून मोठं आश्चर्य वाटलं. तिची रंगी चांगली सहा पृष्ठ होती. सोनेरी रंगाच्या अशा शिळा फारशा आढळत नाहीत. त्याला वाटले आज परमेश्वराने आपल्यावर कृपा केली. सेवकांकडून त्याने ही शिळा गाडीवर चढवली आणि राजधानीकडे निघाला. त्याच्या दोपड्यांत तेव्हा सर्वत्र अंधार पसरलेला होता.

का कुणास ठाऊक पण रत्नाकरला त्या रात्री झोप लागली नाही. मध्यरात्रीनंतर त्याला थोडी हुलकी आगली. त्याने एक आवाज ऐकला. "रत्नाकर, मी एक गंधर्व-कन्या आहे! कुणी तरी मला शाप दिला आणि मी शिळा बनले. तू डोंगरावरून ही सोनेरी शिळा आणलीस ती मी आहे. तू एक उत्तम शिल्पकार आहेत हे मी जाणते. आपल्या कलापूर्ण हातांनी या शिळेत माझीच प्रतिमा कोर, माझ्या जाग्यात बरोच तर माझा उद्धार होईल!" गंधर्व कन्या म्हणाली. रत्नाकर आपल्या विछाण्यावर उठून बसला.

रत्नाकरला या स्वप्नाचं मोठं आश्चर्य वाटलं. डोंगरावर ही शिळा त्याला जेव्हा दिसली, तेव्हाच त्याला शंका आली होती. या स्वप्नामुळे त्याचा स्वेह अधिक वृद्ध झाला.

सकाळी रत्नाकरने आपल्या वडिलांना रात्रीचे स्वप्न सांगितले. तक्षपूर्वक सर्व ऐकल्यावर वडील त्याला म्हणाले - "बेटा, मला वाटतं तू आणलेली शिळा मोठी अद्भुत आणि विचित्र आहे! तू स्वप्नात जे काही पाहिलंस ते एक सत्य आहे. सगळं महाराजांना जाऊन तू सांगवस हे बरं!"

वडिलांच्या इच्छेनुसार रत्नाकर राजाकडे गेला. त्याने राजाचा भव्य काही सांगून टाकलं, थोडा वेळ थांबपणे विचार करून राजा, आपल्या गुप्त कक्षात गेला.

रत्नाकरचं डोंगरात जाणं, त्याला तेथे एक सुवर्ण-शिळा दिसणं आणि रात्री स्वप्नात येऊन गंधर्व-कन्येने रत्नाकरला घातणं हे सत्य केने आणि गोदपा संदेश देणं - हे सर्व राजाने वैवज्जाला

मविस्तर माहितलं अन् विचारलं - "आता आम्ही काय करू करवू?"

हेल्लाने काही वेळ शिळा मिटून घ्याय केले, आणि मग डोळे उघडून तो राजाला म्हणाला - "महाराज, रत्नाकरला मिळालेली शिळा खरोखरीच भाषित गंधर्व-कन्याच आहे. मय नावाचा एक राक्षस शिल्पकार होता. त्याच्या शिष्यांमध्ये एक होता पराकुश. त्याने भानसी नावाच्या एक गंधर्व-कन्येला पाहिले आणि तो तिच्यावर मोहित झाला. तो तिला म्हणाला - "तू फार सुंदर आहेस, मी तुझ्यासारखी सुंदर एक तुझी प्रतिमा शिळेत कोरीन!"

गान्धर्वाने हे सत्य केने आणि गोदपा संदेश देणं - हे सर्व राजाने वैवज्जाला

राहिली, पराकुशने सुरेज मूर्ति तर घडवली, पण मानसी, त्याची थट्टा करीत म्हणाली - "माझी ही प्रतिमा माझ्यासारखी सुंदर मुळिच नाही!" पराकुश तिच्यावर रूप रागावला आणि तिला सुवर्ण-शिळेत बडवून टाकून त्याने भूगोळी फेंकून दिले. मला वाटतं या शिळेतून भगवान विष्णूची मूर्ति बनवणं शक्य नाही, कारण या शिळेत गंधर्व-कन्याचा जात्मा निवास करीत आहे. म्हणूनच तिने रत्नाकरला स्वप्नात येऊन सूचना दिली. या शिळेची आपली एक विशेषता आहे. हिच्यातून जी मूर्ति घडवली जाईल ती नित्य सजीव व चिरनूतन वाटेत."

वार्धक्याच्या उंबरठ्यावर असलेल्या

राजाला दैवज्ञाच्या साऱ्या गोष्टी ऐकून एक अजब कल्पना सुचली. गुप्त कझातून बाहेर आल्यावर राजा रत्नाकरला म्हणाला - "शिल्पी, या सुवर्ण-शिळेतून तू माझी प्रतिमा बनव. दहा दिवसात हे काम झाले पाहिजे."

रत्नाकरने होकारार्थी मान हलवली, घरी परत आल्यावर त्याने वडिलांना राजाची आज्ञा सांगितली. वडील म्हणाले - "बेटा, तुला जे न्यायोचित वाटेल तेच कर, कुणाला सिंजन काही करू नकोस."

त्या रात्री गंधर्व-कन्या पुन्हा रत्नाकरच्या स्वप्नात आली. आणि तिने रत्नाकरला सूचवले - "राजाची आज्ञा स्वार्थपूर्ण आहे. ती शिळा माझी आहे आणि तिच्यातून माझी प्रतिमा घडविणेच न्यायसंगत आहे हे विसरू नकोस."

काही ही असो, या शिळेतून गंधर्व-कन्याच साकारायचो असा रत्नाकरने निश्चय केला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी रत्नाकर उठला आणि शिळेसमोर बसून त्याने गंधर्व-कन्येच्या रुपाचे चिंतन केले. नेवर एकाच होऊन आपली छिन्नी तो शिळेवर चालवू लागला. शिळेवर कोरून काम करीत असता रत्नाकरला एक अनिर्वचनीय आनंद होत होता. तयार होत असलेले शिल्प मंदस्मित करीत असल्याचा त्याला भास होई, ते शिल्प

बसून बसून मुस्करे टाकीत त्याच्याशी कानगोडो करीत आहे असे त्याला वाटे.

दहा दिवसात गंधर्व-कन्येची मूर्ति तयार झाली. रत्नाकरने एकदा मूर्तीकडे नवनिश्चिन्त पाहिले आणि तो आपल्यावरच मुग्ध झाला.

राजा आपल्या राणीसह आपली मूर्ति राहण्याभाठी आला. त्या सुवर्ण-शिळेतून अवतरलेली गंधर्व-कन्या पाहून राजाचा मोठं आश्चर्य वाडले. त्याने रत्नाकरला प्रश्न केला - "ही शिल्प-मुंबरी कोण? तू तर अवभुत शिल्पकार आहेस! जणू झट्टाचा मंत्राज!" रत्नाकरची प्रशंसा करीत असताना राजाला आपल्या मूर्तीची वाढवण झाली. असळ संशयाने राजाने विचारले - "ही मूर्ति तर जणू सोन्याचीच आहे. तू माझी प्रतिमा बनविणार होतास, ती कुठे आहे?"

रत्नाकर नम्रप्रापूर्वक म्हणाला - "सहाराज, क्षमा करा. अत्यंत अनिर्धार्य परिस्थितीत मला या शिळेतून ही गंधर्व-कन्या साकार करावी लागली. आपण

आताच तिची प्रशंसा करीत होता "

त्याचे हे बोलणे ऐकून राजाचे थोडे रागाने जालं झाले. तो अधिकार-काणीने म्हणाला - "मी तुला त्या सुवर्ण-शिळेतून माझी प्रसिद्ध घडवयला सांगितले होतं, आणि तू धूर्तपणे गंधर्व-कन्या बनवलेस! राजाची आज्ञा करण्याची काय शिक्षा असते तुला ठाऊक आहे न? फाशीची शिक्षा! मेल हो तयार."

रत्नाकर मान झाली चानून उभा राहिले. कुसण्याच क्षणी आकाशात गर्जना झाली. पडझाता पडझाता वाळे-कुट्ट झग जमा झाले. मुसळधार पाऊस सुरू झाला. आकाशातून एक विजेचा लोळ जोरात झाली येऊन गंधर्व-कन्येच्या मूर्तीवर आदळला आणि मूर्तीचे तुकडे-तुकडे होऊन गेले.

राजाला दैवज्ञाने सांगितलेल्या गोष्टी आठवल्या. जर गंधर्व-कन्येऐवजी शिल्प-काराने राजाची प्रतिमा घडवली असती तर राजाचा असाच अंत झाला असता. केवळ त्या कल्पनेनेच राजा भयभीत झाला.

पैशांचा फासा

एका कुटुंबात एक शेतकरी रहात होता. दुर्दैवाने तो आणि त्याची बायको एका पाठीपाठ एक मरण पावले. त्याला तीन मुलगे होते.

मोठा मुलगा म्हणाला - "हे घर माझे आहे."

मधला म्हणाला - "हे ओसाड क्षेत्र माझे."

धाकट्याने दोन्ही भावांना विचारले - "मग माझ्या वाट्याला काय रे?"

घर घर धोधा-शोध केला. खुटीवर एक दोरखंड लटकत होतं. मोठा नि मधला भाऊ म्हणाला - "हा दोर तुला! याच्या मदतीने तुला काय हवं ते कर."

धाकटा मोठा हिमती होता. त्याचा उत्साह ओसडत होता. तो म्हणाला - "ठीक आहे, या दोरखंडाच्या जवावरच मी जिवंत राहीन!" त्याने दोरखंड आपल्या

खांद्यावर तटक्कल नि घराबाहेर पडला.

जंगलातील वाटेने चालत असताना त्याने काही जंगली पशु पाहिले. आपल्या दोरखंडाचा एक फास बनवून त्याने एक बार व ससा घेता पकडले. त्याने एक लाकडी पितरा बनविला आणि बार व ससाला पार ठेवून दिले. पितरा घेऊन तो एका तलावाच्या जवळ पोचला.

जवळच एक अस्वज जंगलात घुसताना त्याने पाहिले. तो एका बाघाखानी उभ राहिला नि आणखी काही पशु पकडण्यासाठी लहान मोठे फासे तयार करीत राहिला.

त्या तलावात एक जलराक्षस रहात होता. त्याने पाण्यातून आपलं डोक वर काढले आणि झाडाखाली उभ्या असलेल्या मुलाला पाहिले. हा मुलगा काय करतोय हे मात्र राक्षसाच्या लक्षात आले नाही. राक्षस खोल पाण्यात शिरला आणि आपल्या

मुलाकडे जाऊन म्हणाला - "तलावाच्या काठावर एक मुलगा उभा आहे. तो काय करतोय जरा मीट पाहून ये बर."

जलराक्षसाचा मुलगा पाण्यातून बाहेर पडला आणि धाकट्या मुलाकडे जाऊन त्याने विचारले - "तू काय करतोयस इथे?"

हा मुलगा जलराक्षस आहे हे धाकट्याने सांगले. जल-राक्षसाबाबत तो काही ऐकून होता. ते बुद्धिहीन असतात आणि जे ज्यांना बश होतात, त्यांना मुक्ति मिळत नाही अस त्याने ऐकले होते. जरा हा भय न वाळण्यासाठी जलराक्षसाच्या मुलाला म्हणाला - "विस्त नाही का तुला? - मी या दोराचा फास बनवितो आहे. या तलावावर फास टाकून मी त्याला पकडणार आहे. तुम्हा सर्व जलराक्षसांना आता आपल्यासाठी एकादी नवी जागा पहायला हवी."

जलराक्षसाचा मुलगा तलावाच्या तळाशी जाऊन आपल्या वाडिलांना म्हणाला - "फास टाकून हा मुलगा आपला तलाव पकडणार आहे. आपल्याला दुसरी एकादी जागा पहावी जखेल अस तो म्हणतोय!"

"हे तर आपणूपावर मोठं संकटच कोमलजंय. तू ताबडतोब त्याच्याकडे जा आणि झाडावर चढण्याच्या स्पर्धेत त्याला भाग घ्यायला सांग. या स्पर्धेत त्याचा पराक्रम होईल तेव्हा त्याला पाण्यात ढकलून दे." जलराक्षसाने मुलाला उपाय सुचवला.

त्याचा मुलगा लगेच धाकट्याकडे आला नि म्हणाला - "झाडावर चढण्याच्या स्पर्धेत भाग घेईल?"

"तुला दिसत नाही. मी तर काभात गुंतलोय? एण माझा हा छेरा भाऊ स्पर्धेत भाग घेईल," असे म्हणत त्याने लाकडी पिंजऱ्यातून खारीला बाहेर काढले.

डोंड्याचो पापणी लवते न लवते एवढ्यात खार झाडावर चढून गेली अन दिसेनाशी झाली. जलराक्षसाचा मुलगा बापाकडे आला आणि खबर दिली - "झाडावर चढण्याच्या स्पर्धेत मी हारलो."

जलराक्षस मुलाला म्हणाला - "आज गेलं विसरून जा. आता परत त्याच्याकडे

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'बांडोबा'त प्रकाशित झालेली गोष्ट

जा आणि धावण्याच्या स्पर्धेत त्याचा पराभव कर. वा वेळी त्याला हरवून दे.”

जलराक्षसाचा मुलगा धाकट्यापाशी आला आणि म्हणाला - “धावण्याच्या शर्यतीत माझ्या बरोबर भाग घेतील?”

“बरे, मी कांय तुझ्यासारखा रिकामटेकडा का आहे? तुम्ही इच्छा असेल तर माझ्या पांजुर्याचा माचला पाडवतो, तुम्हाच्या बरोबर पळून दाखव.” धाकटा म्हणाला, त्याने संशाला विजय्यातून बाहेर काढले, लांब लांब उड्या मारीत क्षणाव्हात ससा विसंबासा झाला.

जलराक्षसाच्या मुलाने परत आपल्या बापाकडे येऊन आपल्या पराभवबाबत वार्ता

विली.

“अरे, आताय कुठून हा पोरगा? तुझ्याहून अधिक शक्तिशाली तो नाहीच नाही, त्याला गळ-पुढात भाग घ्यायला लाव, तो हारला की त्याला तलावात डमलून दे.” जलराक्षसाने मुलाला सांगितले.

“तुझ्या बरोबर खेळ खेळायला मला पुरेसत नाही, मला म्हणारा आजोबा तिकडे झडेल शोपना आहे, त्याच्याशी वाऊन मल्ल-पुढ कर.” आणि धाकट्याने मंगलाकडे बोट दाखवले.

जलराक्षसाचा मुलगा झोपत गेला आणि लत्पलागी मिळाला, विचारा प्रचंड होऊन ताशीतून बाहेर पडला.

पुन्हा आपल्या मुलाचा पराभव झालेला पाहून आता माऊ जलराक्षस चाबरेला, तो आपल्या मुलाला म्हणाला, त्याला विचार-“तुला किती पैसे दिले, तर हा तलाव आपल्या फासात बडकवणार नाहीस?”

जलराक्षसाचा मुलगा पुन्हा परत आलेला पाहून धाकट्याने विचारले - “अगून ही काही तुवा वेळ खेळावचा विचार आहे काय तुम्हा? सात एवढे पुरेसे नाही वाटत तुम्हा?”

“नाही नाही, तसं काही नाही! आपण कशाचा आपापकात भांडापर? किती पैसे तुला दिले तर बऱ्या बोलणे हा तलाव सोडून जातील?” जलराक्षसाच्या मुलाने विचारले.

थोडा वेळ विचार करून आपल्या डोक्यावरील टोपी पुढे करीत धाकटा म्हणाला - “एवढी टोपी भर सोन्याच्या मोहरा दे, अन् मी आपला वातू लागतो.”

जलराक्षसाच्या मुलाने वडिलांना हा संदेश सांगितला नि त्यांनी मुलाकडे टोपीभर सोन्याच्या मोहरा दिल्या.

एवढ्याच धाकट्या भावाने आपल्या टोपीच्या वरच्या भागात एक सोक पाडले नि खाली जमिनीत एक ब्रड्डा खणला. आणि त्या ब्रड्ड्यावर टोपी उलटी ठेवली. जलराक्षसाच्या मुलाने टोपीवर भर मोहरा टोपीत ओतल्या, पण टोपी काही भरली नाही.

“अगून मोहरा घेऊन ये, टोपी भरली नाही हे तुला दिसत नाही का?” धाकट्या भावाने विचारले.

तुमच्या टोपीतील मोहरा ही कमीच पडल्या, तिसऱ्यांदा टोपीवर मोहरा आपल्या तोंडा खड्डा मोहरांनी भरला नि टोपी पण भरली.

“टीक आहे, आता मी चालतो, तू

वाळनी करू नकोस, जा.” धाकटा मुलगा म्हणाला, त्याने सगळ्या मोहरा विश्वीत भरून घेतल्या आणि आपल्या मावाकडे परत आला. त्याने एक मोठे घर खरेदी केले आणि एकाचो जमीनदारासारखा राहू लागला.

मोठा अन् भधला भाऊ त्याच्याकडे आले नि विचारले- “एवढा सारा पैसा कुठून आणलास रे तू?”

धाकटा भाऊ म्हणाला - “तुम्ही लोकांनी माझ्या चाट्याला फक्त दोरखंड दिलंत, मी त्याच्यातून फासे बनवले, जंगलातील प्राणी पकडले जिं रूप पैसे मिळाले.”

“मग ते दोरखंड आम्हाला उत्तरे दे. आम्ही ते तुला परत करू सुक्षित!” दोघे भाऊ म्हणाले.

“ते घेऊन जा!” म्हणत धाकट्याने दोरखंड आपल्या भावांना देऊन ठाकले.

पण दोरखंड काही त्याला परत मिळाले नाही. कुणास ठाऊक दोघे भाऊ ते कुठे घेऊन गेले आणि त्यांना कोणकोणत्या संकटांना तोंड द्यावे लागले !

